AL LIAMM

Tir na n-òg

NIVERENN

38

Mae - Mezheven

1953

UN DROIDIGEZH NEVEZ EUS AR BIBL e brezhoneg, ul labour aketus diwar ar skrid a orin.

Prenit diouzhtu ar c'hentañ levrig embannet :

AVIEL SANT MAZHE

Priz : 250 lur ha 30 lur mizoù kas

Goulenn digant an Ao. beleg L. ar Floc'h,
Pensionnat St Pierre, Saint-Brieuc. - C.C. Rennes 342-12
Grit embann en-dro deoc'h evit al levr nevez

AN ANTEKRIST

Tangi MALMANCHE

War baper kaer : 320 lur ; war baper boutin : 180 lur

AR SPONTAILH

Jarl PRIEL

War baper kaer : 480 lur ; war baper boutin : 350 lur

AQUIS SUBMERSUS

STORM, *tr.* P. DENEZ

War baper kaer : 280 lur ; war baper boutin : 150 lur

KLENVED AN TOGN

pezh-c'hoari fentus

gant Jarl PRIEL

War baper kaer : 150 lur ; war baper boutin : 100 lur
30 lur mizoù kas

P. BODENAN, 42, rue La Tour-d'Auvergne, Ergué-Armel
Quimper - C.C.P. 212-23 Rennes

AL LIAMM

Tir na n-ôg

Mae - Mezheven

9et BLOAVEZH

TAOLENN

Arouezelezh Gurvan, *gant Maodez Glanndour* 3

Tangi Malmanche, *gant Roparz Hemon* 9

Tangi Malmanche, Stourmer, *gant Per Denez* 13

Kannad ur Bed all, *gant Arzel Even* 17

LODENN AR GELAOUENN :

Morwazi, *gant Maodez Glanndour* 21

Elerc'h va ene, *gant Maodez Glanndour* 22

Dastumad Pennwern :

Iouan Ar Bornik 23

Kloarech Guegan 27

Riwal 31

Kontadenn-Bobl, *gant Per Denez* 33

Kilañ ha mont war-raok, *gant Roparz Hemon* 37

Ar Gouezeleg, *gant Per Denez* 39

An Dastumaden « Sav », *gant Herve Konan* 46

Notennoù 60

Pep gwir miret strizh

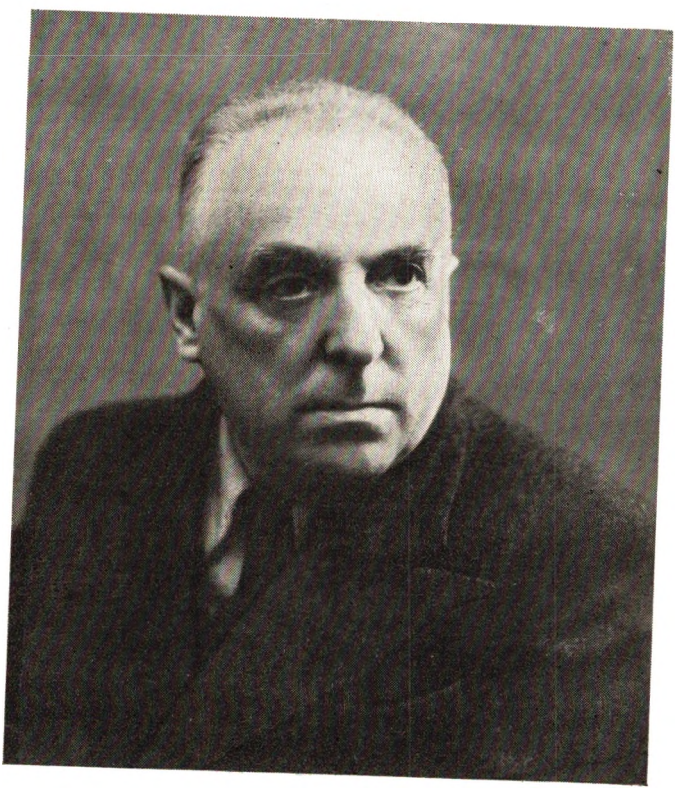

Kliched "ar Soner"

Tangi MALMANCHE

Arouezelezh Gurvan

gant Maodez GLANNDOUR

Goude lenn *ar Baganiz* e oa. Kavet em boa kaer-kenañ ha souezhus ar pezh-c'hoari embannet gant *Gwalarn*, ha c'hoant em boa ober pelloc'h anaoudegezh gant Malmanche ; hep kontañ e rae Roparz Hemon kalz embann en-dro d' an dramaour. Reiñ a rae dezhañ meuleudi bep gwech ma kave tro ; ha d' ar c'houlz-se ne oa ket Roparz Hemon ken tuet-se da foraniñ ar mel...

N'ouzon ket penaos e teuis a-benn da brenañ ur skouerenn eus Gurvan. A-viskoazh eo bet diaes da gavout. Ma 'm eus soñj mat, e skrivis da Valmanche e-unan ul lizher hegarat a-walc'h evit resev en-dro al levr c'hoantaet.

Souezhus evit gwir, souezhus penn-da-benn ! Evel tud un huñvre o tremen war al leurenn, tud gwirion ha diwirion. Tud ken bev, ha koulskoude ar Marc'heg-se gant e ouel war e zremm, gant e gleizenn o tiwadañ diwar stourm, Aziliz o chom hep anaout en-dro he fried, traoù gaouheñvel, c'hoari faltazi...

Met pebezh faltazi !

Hag ar yezh-se ken eeun, distroñs, hep gerioù bras, o kenganañ dibaouez. Eus an eil penn d' egile, kavadennoù lavar, o chom evelato ken tost d' ar yezh poblek ma tiguzh amañ, a-hont, ur c'hrennlavar.

*
**

Evel just, pa zistroer a-benn ur pennad war ur pezh lennegezh e klasker hen anavezout gwelloc'h. Lennet em eus abaoe en devoa Malmanche skrivet Gurvan pa soñje dezhañ, gwall-glañv ma oa, e ranke mervel hep dale. Kement-se a vije mat diouzh ton ar pezh-c'hoari, prederiadenn war ster ar vuhez, war an dazont anken he frealz dirak ar maro.

Ar Marc'heg estrañjour ne vije ken eta nemet e skeudennoù, tremenet estrañjour en e vro, ha dianavezet gant an hini en deus stourmet eviti, Aziliz, Breizh hec'h-unan. Kanenn a varv, kanenn digalonekaet na c'hortoz ken kaout Breizh war an tu-mañ eus ar bed, met er Beurbadelezh hepken.

Ho pet soñj eus strivadurioù Malmanche evit dihuniñ e genvroiz : pa gas war-raok *Spered ar Vro*, evit krouiñ e

Breizh ul luskad lennegel, e rank paouez goude c'hwec'h miz ha peder niverenn. Moarvat ez eus ivez dallentez ar veleion o tisteurel anezhañ diwar abegoù diot. Bepred on bet souezhet gant sotoni digomprenus an Ermid a gondaon Gurvan da vont goueliet e zremm. Abegoù diot an Ermid ne vijent nemet skeudenn an arabadoù laket war dihun Breizh gant an dud a iliz : arabat distagañ Breizh diouzh Bro-C'hall, merc'h henañ an Iliz, arabat ober brezel ha skuilh ar gwad, arabat... N' ouzon netra pe dost diwar-benn darempredoù Malmanche gant ar veleion, na d' ar c'houlz-se na diwezhatoc'h. Met da grediñ ez eus n' int ket bet re aes d' ur mare ma oa beli ar relijion hollc'halloudus c'hoazh e Bro-Leon, ha sklerijenn speredel an dud ken dister ha bremañ.

*
**

Ne gredan ket koulskoude e vefe an hent-se ar roud mat a gasfe ac'hanomp betek ster don Gurvan. Pep skrivagner, evel just, en em zispleg muioc'h pe nebeutoc'h en e labourioù ; en em harpañ a ra war e vuhez personel evit sevel un dra bennak. Met re vras skrivagner e oa Malmanche evit chom war un dachenn bersonel hepken, re a faltazi en devoa evit chom hep treuzlec'hiañ pep tra, adstummañ pep tra. Buhez ar skrivagner a zo marteze amañ ur penn-deroù, un hadenn, n' eo ket muioc'h. Anat eo amañ en deus mennet an oberour lec'hiañ e zrama en un tremened diresis ha pell, evit e lakaat evel en diavaez eus an amzer hag eus an ec'honder, war un dachenn uhel, dizanvezel. Sklaer eo d' an nebeutañ e felle dezhañ lezel ar skeudenn dispis a-walc'h evit ma c'hellfe bezañ liestalvoudek, ha dre-se, leunoc'h, sebezusoc'h.

N' ouzon ket penaos, un deiz, eo deuet an dra-se da vezañ peuranat din : *Gurvan* a oa drama Breizh ha netra ken, an oberenn a zeufe en dazont da vezañ anavezet evel ar pep taolennusañ, ar pep skeudennusañ eus istor hag ene ar vro, evel maz eo Don Kic'hote levr-arouez Bro Spagn.

Bremañ eta e oa sklaer : Aziliz a oa ar vro hec'h-unan ! Hi perc'hennez an domani a glask ar roue gall lakaat e graban warnañ,

Ar roue Loudivik
En doa graet diviz
Goulenn ur c'hinnig
Digant ar Vreiziz ;

Aziliz a weler da Wener ar Groaz, o soñjal gant anken en Gurvan maro en emgann ur Gwener ar Groaz all, pell 'zo, a oa ene Breizh o virout koun eus ar stourmoù a-wechall gant lorc'h ha gant keuz d' an tremened,

Er porzh, ar yeot 'zo savet
Druz ha tev war an treuzoù ;
War ar bez, an ano skrivet
'Zo aet dindan ar c'hammedoù :
Em c'halon avat e c'hloaz deiz ha noz
Ar gouli digor, ar gouli digloz.

Aziliz en arvar bepred da vezañ gwallet gant Gifrez, ar gall ganas, skeudenn ar c'hargad digoustiañs eus amzer Combes, da vezañ treitouret gant Warok, ar breton prest d' en em werzhañ d' an hini a bae ar muiañ.

Sklaer e oa petra dalveze Gurvan e-unan a-dal da Aziliz : ene kadarn ar Vretoned, an harozed a-wechall, ar stourmerion a-vremañ. Ene kadarn ar Vretoned o vont a-dreuz an istor, gouliet gant an doan,

Anken am ren
Ankoù am doug.

Ar Spered broadelour o seblantout maro ha bepred bev, Gurvan o tistreiñ pa ne c'hortozer ken :

Aziliz : Na pe gomzoù ! Out-te maro ?

Glanhael : O peseurt mouezh ! Out-te beo ?

Gurvan : Bev on pa n'on ket maro,
Maro on pa n'on ken beo :
Va intento neb a garo,
Va stad avat a zo garo !

Perik : Aze, sellit ar gouli koz
A dreuz e dal. Hennezh 'zo kaoz
Dezhañ da zistagañ 'wechoù
Diotachoù.

Ene kadarn ar Vretoned en deus hanter gollet soñj eus ar pezh a zo bet gwechall, evel Gurvan gant ar ouel war e zremm :

Aziliz, Aziliz,
Ano heñvel a glevis
Aziliz, Aziliz,
Ene heñvel a welis.
O, pe luc'hedenn
Em fenn, o strakal,
Na pe sklerijenn
Kreiz an noz teñval !
Doue trugarezus !
Tostik din emañ ar goulou
Ha me a chom en amc'houlou.
O, ar ouel, ar ouel euzhus !

Aziliz : Ma karez, va lez d' ober,
Hag emberr
Da zaoulagad a welo sklaer !

Ar marc'heg spontet :
A-dreñv ! Kerzh a-dreñv ! Diwall !
An hini 'n deus laket ar ouel
E-unan a c'hall e lemel !

Met piv a vir war dremm Gurvan ar ouel-se a guzh outañ Aziliz hag a harz ivez ouzh Aziliz d' e anavezout en-dro ? Rak an drama eo se : Aziliz ha Gurvan n' en em anavezont ket, evito d' en em garout diwar doug o natur, eñ, Gurvan, ken prest bepred da zifenn an hini 'zo e bried gwirion :

E pep lec'h, e pep pred
Da enor a zifennin ;
Bete mervel, mar be ret
Evidout en em gannin.

Hag hi Aziliz, bepred dedennet etrezek ar Marc'heg, en desped dezhi :

Peseurt galloud kreñvoc'h egedon-me
Davetañ am c'has adarre ?

Peseurt skoilh a zo eta pa n' hellont ket en em stabilaat en o dimezi, en em anaout, en em garout ? An Ermid.

Dindan skeudenn hemañ eo an nerzhioù-hud a vir ouzh Breizh a zihuniñ, ha da gentañ an arabadoù, an difennoù laket ouzh ene brezelgar ar Vretoned gant an dud a Iliz. Ho pet soñj eus an aotrou Duparc en amzer Combes, o herzel ouzh e Leoniz entanet da sevel a-enep gouarnamant Pariz. Kement-se a oa bet en e vare, ur gerseenn vras evit kalz a dud, katoliked c'hredus moarvat, met ivez, Brogarourion a wele en darvoudoù an degouezhioù gwellañ da grouiñ ur Sin-fein breizhek. Pe soñjit en deskadurezh roet en hor skolioù kristen, ar simbol, ar fae laket war traoù ar vro, ar ouel war daoulagad ar Vretoned.

Met daoust da bep tra, pa sav ar gall a-enep Aziliz, e sav ivez Gurvan en-dro gant Levenez, kleze nevez, o lugerniñ en e zorn :

Lemm eo an dir,
Ruz eo ar gwad,
Haha, Levenez, kleze hir !

Dihun ar vro a zo burzhud ar galon. Ha pa adsav Gurvan en-dro diwar an daol ma seblante maro warni, burzhud ar galon...

Ha Perik ? Eñ ar paotr didro ha diwidre, a ya war-eeun d' an traoù, hag a lavar anezho evel m' emaint. Eñ hag a wel

en abeg da se muioc'h ha pelloc'h eget ar re all : evurus ar re a zo glan a galon... Eñ eo ar bobl. Eñ eo skeudenn an dud eeun ha dibalamour a heul an harozed hep klask kompren, dre maz int an harozed. Unan eus pajennoù bravañ ar pezh-c'hoari eo an hini ma tiskler Perik enni perak eo aet war-raok, war-lerc'h ar Marc'hek. N' en deus ket zoken klasket gouzout pe anv en devoa.

Ha perak c'hoazh hen goufen me ?
Ur mintin kaer, pa dremenas
Er c'hoad m' edon o klask kistin
Ken brav, ken bras war e varc'h bras
Ma kuzhe 'n heol adreñv e gein
N' em eus ket goulennet piw oa.
Diouzhtu avat 'm eus soñjet din :
Me yelo da heul hemañ...

Plijout a ra da Valmanche en e bezhioù-c'hoari lakaat an inosanted da welout ar wirionez, da dizhout war-eeun pezh a chom kuzh da dud skiantek an douar. Aziliz, hi, a gred ez eo maro Gurvan he fried. Goude an emgann, pa zistro semplet war ar c'hravaz, e kav dezhi adarre n' eus ken d' ober nemet e sebeliañ, hag echu. Perik avat a oar ne varv ket e vestr.

Maro va mestr ? Ac'hanta !
Meur a hini war an douar kalet
Lazhet am eus gwelet,
Va mestr james...
Lezit anezhañ da gousket
En e beoc'h hag en e yec'hed :
D' ar mintin ar c'hog a gano,
Neuze va mestr a zihuno.

Dihuniñ a ra, met evit chom bepred goueliet e zremm. Daoust hag e teuio da benn vat an dimezi dic'hallus etre Gurvan hag Aziliz ? Pa seblant ar gudenn en em zirouestlañ hag an daou gariad en em unaniñ adarre, e torr pep tra souden ha trumm, Aziliz en em lazh, Gurvan a varv. Ne vezint unanet nemet er maro glan.

Klozadur souezhus. Kontroliezhoù an douar 'zo teuzet, ar ouel 'zo kouezhet, en em anavezout a reont, ha gwir o devoa d' en em garout daoust d' an Ermid, daoust d' an holl arabadoù. Ar reizhder a oa ganto pa 'n em glaskent, pa stourment an eil evit egile : setu ma vezont unanet hag uhelsavet el levenez.

Petra 'fell da Valmanche lavarout ? Ne vo morse Breizh evit mont er-maez eus an nerzhioù speredel a vir outi da dizhout ar frankiz, morse war an douar ? Hag e varvo ar

yezh, ene ar vro, pep tra, a-raok ma vo bet anavezet ar stourmerion a venne difenn ha saveteiñ anezhi ? Marteze eo se.

Ha koulskoude : ar maro-se a seblant ivez bezañ ken tost d' un dieubidigezh ha d' an dasorc'h. Goude Gwener an anken hag an emgann, goude Sadorn ar c'housk heñvel ouzh ar maro, daoust ha n' eo ket maro Gurvan hag Aziliz an antre er splannder, an adsavidigezh er sklerijenn ?

Antronoz vintin an heol a savo,
Pezh a oa kuzhet a vo dizolo...

N' eus forzh peseurt ster a c'hellomp kaout da fin an drama, digalonekaet pe nann, en em lezomp da vont gant ar c'hoari. Sur mat, n' eus ket da welout e Gurvan ur gourskeudenn rik e lec'h ma talvezfe pep tra un dra bennak resis. Ret e oa d' an dramaour echuiñ n' eo ket gant soñjoù, ar re mañ n' int ket traoù bev, met gant tud ar c'hoari, Aziliz ha Gurvan, ha daoust d' o maro, lakaat an traoù da zont da vat. Klaskit un tammig petra c'hellfe bezañ bet graet a-hend-all evit chom e linenn ar pezh.

⁂

Sur mat ne vo ket va displegadurioù anat-holl d' am holl lennerion. Skrivet em eus amañ va soñjoù evel m' emaint, hag evurus on ma c'hellont servijout d' ar re all da lenn Gurvan tostoc'h ha spisoc'h.

Hag a-benn ar fin, va displegadurioù ne zisplegont netra. Rak ur gwir oberenn arz a zo tra re binvidik, re liesstumm, re liesster, evit bezañ diskleriet gant skemadoù.

En tu-hont d' ar pennlinennoù, d' ar raktresoù ez eus an ijin ha diventelezh ar vuhez.

En ur vro, ur spered all a deu atav da vezañ ur spered fall.

Tangi MALMANCHE,
« Spered ar Vro », niv. 1.

Ar gwellañ giz da skrivañ mat ar brezhoneg eo skrivañ kalz hag alies.

Tangi MALMANCHE,
« Spered ar Vro », niv. 2.

Tangi Malmanche

gant Roparz HEMON

War-dro ar bloaz 1922 e lennis war ur gelaouenn un embann evit ur pezh-c'hoari. An embann a oa meulus-tre. Ar pezh-c'hoari, a lavared, a oa un oberenn veur. Da rakprenañ e oa, ha ne vije moulet nemet hanter-kant skouerenn.

Rakprenañ a ris. Un nebeut mizioù goude e voe kaset din *Gurvan*.

Ne voe ket ret din lenn pell da gompren e oa un oberenn veur e gwirionez, hag e klaskis gouzout hiroc'h diwar-benn Tangi Malmanche, ar skrivagner. Edon o chom e Pariz d' an ampoent.

« Un oristal eo, » a voe lavaret din. « Labourat a ra war-dro kirri-tan e Courbevoie. Ne dalv ket ar boan deoc'h klask e welout. Ne fell dezhañ gwelout nikun. »

Prestet e voe din, gant an Ao. Régnier, ma 'm eus soñj mat, un eilskrid eus ur pezh-c'hoari all, *Marvailh an Ene Naonek*, bet embannet un ugent vloaz a-raok. Kavout a ris ivez un niverenn eus ur gelaouenn anvet *Spered ar Vro*, bet renet gant Malmanche, enni barzhonegoù savet gantañ. Krediñ a ris diwar neuze e oa hennezh brasañ skrivagner brezhonek derou hor c'hantved.

War-dro 1930, ha me o chom e Brest, e welen alies an Ao. Madeg, ar beleg a oa neuze ur stourmer bras en Emsav Breizh. Un deiz e lavaras din en doa graet anaoudegezh gant Malmanche, deuet da Vrest, evel ma rae ur wech an amzer, da welout e vamm. Malmanche, eme an Ao. Madeg, a rofe din a-walc'h dornskridoù pezhioù-c'hoari da voulañ war *Walarn*. Divizet e voe en em gavjemp hon-tri un abardaez da gaozeal.

Emañ atav dirak va daoulagad ar gambr-se, en un ti bras er « Cité d'Antin », leun a levrioù hag a gazetennoù, ha gwele houarn ar beleg en ur c'horn. Malmanche a oa eno pa erruis, un den blev gwenn, fri-erer, doare bourc'hiz, ha na felle dezhañ komz nemet galleg. Ne seblante ket bezañ an ourz a lavared. Er c'hontrol e oa hegarat, douget da vous-c'hoarzhin ha da c'hoapaat. Kas a rafe din un dornskrid, emezañ, kerkent hag adskrivet.

An dornskrid a zeuas dre ar post. Bez' e oa *Ar Baganiz*. Gantañ e oa ul lizher souezhus. Malmanche a c'houlenne

diganin reizhañ an doare-skrivañ, hag ouzhpenn, lemel an holl c'herioù a gavjen re c'hallek ha lakaat gerioù brezhonekrik en o lec'h. Evel kalz a dud, ha ne ouzon ket perak, e krede em boa ur gasoni divent ouzh ar gerioù amprestet diouzh ar galleg.

Respont a ris ne dajen ket da gemmañ gerioù e bezh-c'hoari. An doare-skrivañ, evel just, a vije lakaet da glotañ ouzh hini *Gwalarn*, ha darn eus an heñchadurioù-c'hoari adstummet.

O lenn an dornskrid e verzis ne dalveze ket *Ar Baganiz* kement ha *Gurvan* pe ar *Marvailh*. Pennadoù a seblante bezañ skrivet diaked, diwar herr. Ar menoz-se, avat, a zal-c'his evidon.

Nebeut amzer goude e voe displeget *Ar Baganiz* e Plouezkad, hag e welis Malmanche adarre. Bez' e oa gantañ un den a c'houneze arc'hant o toullañ bez Breizh e galleg. Re a zismegañs am boa ouzh an den-se evit tostaat kalz. Ar pezh-c'hoari a oa aozet ha displeget fall.

Neuze e skrivis, — a vije bet koulz din marteze chom hep skrivañ, — en doa Malmanche gortozet re bell da embann e oberoù, hag e oant deuet da vezañ a c'hiz kozh. Malmanche, feuket, ne fellas mui dezhañ lenn *Gwalarn*.

Divouzhañ a reas e-pad ar brezel. E oamp e Radio Roazhon-Breizh o klask skignañ kement pezh-c'hoari mat a oa e brezhoneg, ha darn eus pezhioù Malmanche a voe dibabet. Soñj am eus pegen laouen e voen o lenn evit ar wech kentañ *Gwreg an Toer*, unan eus eürusañ devezhioù va buhez. Malmanche a zeuas betek Roazhon. Koshaet e oa kalz, ha trenket un tamm mat gant ar baourentez. En amzer-se e oa diaes bevañ. Bretoned eus Pariz, dre vadelezh ha dre zoujañs outañ evel skrivagner, a skoazelle anezhañ. Malmanche ne oa ket kement-se anaoudek.

« Roet em eus dezho, » emezañ, « va dornskridoù da embann. Petra ne rafed ket evit ur sac'had glaou ? »

Pezh a oa, a gavis, kalet ha kriz e-keñver an dud-se. Marteze goude holl ne felle dezhañ nemet farsal.

Lennet em eus, war-dro 1946 hepken, e holl oberoù — da vihanañ ar re en deus roet. Damblijet e voen gant *Salaun*, displijet-kenañ gant *An Antekrist*, plijet kalz gant *An Intañvez Arzhur*. N' em boe ken a geloù eus Malmanche betek klevout ar c'heloù e oa marv.

Div levezon a zo bet war Malmanche, hini ar c'hoariva a oa diouzh ar c'hiz pa zeuas d' e oad-gour, hini Ibsen ha

Maeterlinck, — hag hini c'hoariva-pobl Breizh-Izel. Den ebet n' en deus gwelloc'h spurmantet talvoudegezh ha ster c'hoariva hor pobl. Spurmantet, a lavaran, rak ne gav ket din en doa studiet don anezhañ. *Gurvan, Salaun, Ar Baganiz, An Antekrist* a zo ar framm hag ar yezh anezho tennet diouzh framm ha yezh ar misterioù. Ha daoust da se, pezhioù-c'hoari pobl n' int ket. Krediñ a ran e klaske Malmanche sevel pezhioù a vije kavet brav gant an dud diwar ar maez. N' int bet kavet brav nemet gant tud desket, bourc'hizien. Se a zeuas anat din e Plouëskad : nag ar c'hoarierien na tud ar vro ne gomprenent mat *Ar Baganiz*, a zo koulskoude an aesañ eus e oberoù d' an arvesterien da gompren.

E gwir, reishoc'h e ve lavarout en deus Malmanche, diwar an div levezon-se, savet ur c'hoariva dezhañ e-unan, melezour e ene, melezour e ved-diabarzh, tamm ebet ar pezh a vez goulennet gant an dud a fell dezho kaout un abadennblijadur evit o arc'hant.

Un dra all. N' eus ket a gentel e pezhioù Malmanche. Amañ int disheñvel-bras diouzh ar misterioù kozh, a oa kelennus, prezegennus, ur skol, — iskis a-walc'h, — a relijion, a istor, a vuhezegezh vat. D' ar misterioù ne veze ket roet atav asant ar veleien gwechall. Penaos e vije bet aotreet pezhioù Malmanche gant ar veleien bremañ, a ren an darn vuiañ eus hor strolladoù-c'hoarierien ?

Ur c'hoariva dezhañ e-unan eta. Gant ur menoz-stur, bepred heñvel : ar c'hlask war-lerc'h ur c'hlanded kuzh adreuz saotradurioù ar vuhez. Eus e oberoù, ar re savet e gwerzennoù, a zo poblet gant tasmantoù o vont da heul un huñvre. Dre se marteze int stummet fall, ha bravoc'h da lenn, gant ar varzhoniezh a zo enno, eget da c'hoari war ul leurenn. Barzhonegoù int, a gredan, kentoc'h eget pezhioù-c'hoari. E-lec'h tud disheñvel o komz, ez eo Malmanche o komz dre c'henou tud disheñvel.

Pa n' en dije savet nemet ar peder oberenn vras-se, e c'helljed lavarout e oa ur barzh, ket ur c'hoarivaour. Rak kentañ kefridi ur c'hoarivaour eo mont er-maez anezhañ e-unan, ha lezel an dud, zoken an dud krouet gant e faltazi, da vevañ o buhez.

Ha merzout a rae Malmanche ar gudenn-se : pe e tle an aozer ren war e bersonajoù, pe e tle ar personajoù ren war an aozer ? Ya anat, he merzout a rae. Anez n' en dije ket savet daou skrid eus *Marvailh an Ene Naonek*. Ar skrid kentañ : ur pezh tasmant leun a varzhoniezh. An eil skrid : ur pezh tud, ennañ kalz muioc'h eus ar pemdez.

Eil skrid *Marvailh an Ene Naonek, Gwreg an Toer* hag *An Intañvez Arzhur* a zo c'hoariva gwirion. An den Mal-

manche a zo atav enno. Hogen an den Malmanche o sellout ouzh ar bed, hag o lezel ar bed da vont ennañ. Peseurt bed ? Ur bed bihan : an hent etre Plabenneg ha Brest, uhelenn Bro-Leon, parkeier ha kleuzioù digened, hep mor, hep menez, hep koadeier ; tiez savet eeun, dic'hras, tomm dindan an heol ha yen dindan ar glav ; un ti-evañ bihan, un daol zink, staliadoù boutailhoù, na lous na kempenn ; hag an hent bepred, hir-hir d' ar c'hariolennoù, tour iliz Plabenneg, tour iliz Gouenou, tour iliz Lambezelleg, ha pelloc'h Brest gant savadurioù maen ar Verdeadurezh hag o frenester e renkadennoù kriz ; hag an treñ bihan o tufañ en ur gammigellañ dre ar c'haol, ar gwinizh, an ed-du, ar melchon. Eno ez eus paotred o toullañ douar, o charreat teil, o pikañ mein, o tevezhiata a vintin da noz ; ha merc'hed oc'h uzañ o c'horf oc'h ober labour an ti hag al liorzh, hag a-wechoù o chom azezet o sellout ouzh an hent, hag ur martolod pe ur merserig pe ur reder-foarioù o tremen.

Ar vro-se, hag an dud-se a vev en tri fezh-c'hoari, a zo, evel pezhioù-c'hoari, pennoberoù Malmanche. Dreist-holl *Gwreg an Toer*, ur pezh ha na gav ket din a ve dreist dezhañ en holl c'hoariva brezhonek, ken pinvidik koulskoude.

Tangi Malmanche a zo bet brudet diwar an deiz ma voe embannet *Gurvan*. A-raok ne oa ket bet taolet nemeur a evezh outañ. Ha fentus eo lenn ar barnadennoù graet etre 1900 ha 1923 diwar e benn, pa 'z aer da furchal e kazetennoù ar mare : *Marvailh an Ene Naonek* hag *An Intañvez Arzhur* lakaet e renk ar pezhioù-c'hoari patronajoù, — nag uheloc'h, nag izeloc'h. Gant embannidigezh *Gurvan* e teuas en un taol da vezañ « hor c'hoarivaour meur », doujet gant ar skrivagnerien yaouank o deus savet *Gwalarn*, koulz ha gant ar brini du a goag e galleg war Vreizh. Ar brud-se a blije da Valmanche, daoust m' en dije karet, — se a skrivas din ur wech, — e kemerje an dud ar boan da lenn e skridoù a-raok strinkañ ezañs dindan e fri. Gant ar moged-se ne veze ket karget e yalc'h. Paour-razh e oa. Evel pep skrivagner brezhonek mat en deus hadet perlez, ket dirak ar perc'hell, nemet war an hent bras, hep klask ober ur bern da dennañ gounid. Dimp-ni, ha d' ar rummadoù yaouank dreist-holl, da ziwall na vint dastumet nemet gant ar perc'hell hepken.

Tangi Malmanche, Stourmer

gant Per DENEZ

Tangi Malmanche a zo anavezet evel saver pezhioù-c'hoari. Dre e bezhioù en deus degaset brud da Vreizh hag evit-se o devez ar Vretoned doujañs vras evitañ. Un diforc'h a zo avat etre gounid brud d' ar vro en ur c'hounit brud vat d' an unan ivez, ha gounit brud d' ar vro en ur aberzañ ar vuhez dezhi. An dra gentañ a c'houlenn ijin — ha ne c'hell ket un den bezañ meulet evit e ijin, hepken evit an doare m' en deus implijet anezhañ — an eil tra a c'houlenn youl ha kalonegezh — ha da bep den eo dibab bezañ kadarn pe laosk. E gwirionez, un tammig disfi, hag un tammig dispriz ivez, ez eus da gaout, e Breizh evel e lec'h all, met e Breizh dreist-holl, eus an arzour a chom nemetken : o seniñ sioulik telenn e albac'henn p' emañ ar vro o c'hervel en he glac'har.

Tangi Malmanche n' eo ket anavezet evel rener « Spered ar Vro ». N' eo ket re souezhus : « Spered ar Vro » ne badas nemet pevar miz, eus miz Eost betek miz Du 1903, ha ne embannas nemet 114 pajennad skridoù. Ha neuze ne oar ket ar Vretoned kalz tra diwar-benn o istor. Met mantrus eo : rak ar gelaouenn-se a zo al liamm etre Malmanche hag an emsav — ar brouenn e oa Malmanche unan eus hor re. En abeg da « Spered ar Vro » e tellez eñvor Malmanche kaout diganeomp muioc'h eget estlamm : un tammig mat a garantez.

Lavaret eo bet en doa Malmanche embannet *gwerzioù* e « Spered ar Vro ». Gwir eo. Peder barzhoneg gantañ a zo er gelaouenn, met ar re-se, ha pa vefent adembannet, ne zegasfent netra muioc'h d' e vrud. Heñvel tra a c'heller lavarout diwar-benn e zanevell « Va mignon Gourgouchon ». Ar pep pouezusañ diwar e zorn, hag ar pep pouezusañ ivez en dastumadenn a-bezh, eo ar pennad-digeriñ anvet « Bezomp *Ni hon-unan* » hag a doullas un ervenn nevez dre zisplegañ menozioù Malmanche war veur a gudenn ha pal ar gelaouenn. Ar pennad-se a garfemp studiañ amañ un tammig.

M'en dije dalc'het Malmanche da gemer perzh e buhez pemdeziek an emsav e vije bet ur c'hazetenner eus an dibab. Un dro bluenn lemm-tre en deus evit diskar ar arguzennoù toull a vez lakaet re alies en a-raok gant difennourien ar brezhoneg. Lavarout a reont da skouer mirout ar brezhoneg evit ober d' ar C'hallaoued derc'hel soñj eus ar Gelted :

« koulz e ve din-me, feiz », a skriv Malmanche, « e vije troc'het o zeod dioc'htu d' ar milion bennak a dud hag a gomz brezhoneg, ha din-me da gentañ, kentoc'h eget gouzout din n' her c'homzer nemet evit ober plijadur da un nebeut tud gouiziek ». Lavarout a reont c'hoazh mirout anezhañ peogwir ez eo ur yezh kozh, yezh kozh hor gourdadoù : « koulz lavaret, a gav din : Setu amañ bragez va zad-kozh ; arabat din-me dougen ur vragez all, abalamour ma 'z eo houmañ hini va zad-kozh ». Ar menoz-se a seblant bezañ lakaet anezhañ da gounnariñ kalz rak en ur pennad all e ra goap adarre eus an dud a gar « ar spered kozh, ar gizioù kozh, ar yezh kozh... n' eo ket abalamour d' an dalvoudegezh o deus, met abalamour d' ar ger *kozh* a zo war-lerc'h... » Nann. « Tud a-walc'h o deus komzet... eus an amzer dremenet. » Ret eo ober gant ar brezhoneg « abalamour d' ar Vretoned en amzer-vremañ ha dreist-holl d' o bugale en amzer-da-zont ».

An dra gentañ, evit Malmanche, n' eo ket ar yezh — bez' ez eo ar spered : *Spered ar Vro,* a vo Breizh, hepti, beuzet er « sotoni » hag el « loustoni », « ken disheñvel diouti hec'h-unan ha ma 'z eo ar marmouz diouzh an den » ; *Spered ar Vro,* a raio dezhi en em ziskouez « dispar e pep tro » : « hag o vezañ ma 'z eo dispar, ez eo kaer, kreñv ha bras kement a ra ».

Ar spered, avat, en em zispleg er skridoù. Ar spered, hag a vag ar skridoù, a zo maget ivez gant ar skridoù. « Ur vro hag he deus c'hoant da virout he spered-hi a rank eta kaout he lizheradur-hi. » Ha ne c'hell ket bezañ ul lennegezh ar vro hep yezh ar vro. Rak « ur vro hag a goll he yezh a goll he spered er memes taol ». Bez' e tleer eta difenn ar yezh evit reiñ kresk d' al lennegezh hag a savetaio ar spered.

Piv avat a zifenno ar yezh ? N' eo ket ar bobl : « me fell din da lavaret ar re vunut, ar re diouziek ». « Ar bobl ne ra forzh ebet eus he giz-prezeg. Her miret a ra, m' oar vat, dre voaz : n' her difenno ket avat dre gefridi, pa ouezo ur c'hiz all. Rak ar bobl n' oar ket petra eo ar *superflu.* Kement tra ha n' he deus ket ezhomm anezhi a zo didalvez. Pa n' he devezo mui ezhomm eus ar brezhoneg e tilezo anezhañ ». Gant ar Vretoned desket, gant ar re a ro an ton, e vezo savetaet ar yezh. « En o galloud emañ Spered ar Vro. » Int, zoken, a zo bremañ o teskiñ ar yezh p' emañ ar bobl ouzh he dizeskiñ. « Rak-se e c'heller lavaret : Neb a fell dezhañ labourat evit ar bobl a rank bremañ labourat evit an dud desket. »

Petra eo avat, en diwezh-holl, Spered ar Vro ? Ar pezh a ra d' ar vro bezañ hi hec'h-unan, ha disheñvel diouzh ar vro amezek. Ar pezh n' eo ket spered ar vro all. Ar pezh a rae da

Bonkalleg en em sevel, « Breizh o vezañ bet soñj he doa bet un istor » ha c'hoant o tont dezhi, tost, « kaout un istor adarre ». Ma ne implij ket Malmanche ar ger *broadel*, gant e ster leun a-vremañ, n' eo ket peogwir na soñj ket en dra, met peogwir n' eo ket bet kavet c'hoazh ar ger.

Bremañ e c'houlennan gant al lenner soñjal ez eo bet skrivet kement-se e 1903 ha meizañ mat ez eus aze tri eus menozioù-stur Gwalarn : stourm evit ar brezhoneg en abeg d' e dalvoudegezh denel, krouiñ evitañ, ha drezañ, ur gwir lennegezh hag, en diwezh, stummañ ur strollad tud desket a-raok mont d'ar bobl. Ha moarvat e lavaro al lenner eveldon ez eo mantrus-bras n'en dije ket lakaet Malmanche e venozioù da dalvezout hag e vije chomet berr gant ar pedervet niverenn.

Rak berr e chomas. Kinniget en doa « Spered ar Vro » evel ur « gelaouenn a lizheradur brezhonek », o reiñ d' ar ger *lizheradur* (lennegezh a lavarfemp hiziv) e wir ster a *skridoù dezho un dalvoudegezh lennegel* ha n'eo ket, evel ma reer peurliesañ, a *skridoù savet* e *brezhoneg*. Met, da lavarout ar wirionez, n' eus ket kalz a lennegezh e-barzh an dastumadenn, daoust ma talvezfe un danevell evel hini Frañsez Kamm « Ur re dud kozh » ar boan bezañ advoulet. Marteze e oa re abred : ar Strollad Broadel kentañ a voe krouet e 1911, pa zeuas Gwalarn c'hwec'h vloaz hepken goude an eil Strollad. Pe neuze e oa re ziwezhat : dougen a rae Malmanche pouez trubarderezh vras an naontekvet kantved breizhat — ar c'hantved-se na zlee bezañ skarzhet, sotonioù hag all, nemet gant ar Brezel Bed Kentañ — ha gant ar pouez-se e voe torret e lañs.

Paouez a reas « Spered ar Vro » a vezañ embannet hep kemenn ebet d' al lennerien. En enep-tre : en teirvet niverenn e roe ar rener da intent e vije kalz « rummennoù » all, unan anezho penn-da-benn e gwenedeg. Perak neuze e chomas a-sav ? Trubuilhoù arc'hant ? « Ret e vez kaout arc'hant d' ober teil evit sevel ur gelaouenn a Lizheradur brezhonek, » a skriv Malmanche en ur farsal en teirvet niverenn. Trubuilhoù gant al lennerien ? Un taol-pav a zo, en eil niverenn, « d' ar skrivagnerien (ur c'halzik anezho) na garont ket bezañ barnet gant o c'henvreudeur », ha gouzout a rae Malmanche — sinañ a rae e bennadoù barnerezh *Gwalldeod* — lavarout ar wirionez en un doare flemmus-tre a-wechoù. Trubuilhoù personeloc'h ? Ne ouzer ket. Ha marteze ne vo gouezet biken. Trubuilhoù personeloc'h ? Pe marteze hepken skuizhnez ha kounnar ? Un nebeut frazennoù a zo, e rakskrid — gallek — Salaun a seblant kaout un dra bennak da welout gant istor

« Spered ar Vro » : « Huñvreet em eus ur wech e oan Arzhur. Ganin war va fenn va zokarn skedus em eus en em ziskouezet war an Dachenn-Emgann pa oa ar sonerezh en e vravañ. Hogen, na pegen iskis, den ne seblantas teurel evezh ouzhin. Merzout a ris a-greiz-holl unan eus va mignoned, a ouien e oa anezhañ un Arzhurad eus ar re greñvañ, ha d' ar red ez is d' e gaout. Goude bezañ taolet avat ur sell diseblant war va zokarn ez eas kuit en ur vouskomz : Arsa, gouel a zo hiziv gant paotred-an-tangwall ? »

Keuz hon eus, avat, d' an oberenn vras en dije gallet « Spered ar Vro » bezañ, pa verve ken brav ennañ ar gredenn vroadel. Keuz hon eus d' ar bloavezhioù prizius a zo bet kollet gant e c'hwitadenn. Aze e chom, evelkent, ar peder niverenn anezhañ da ziskouez he deus tridet kalon Malmanche evel ma trid hiziv hor re. Brud a vo graet, forzh pegement, d' an arzour a savas pezhioù ken kaer. Me avat a gav gwelloc'h soñjal er stourmer a gemeras an trubuilh da sevel ur gelaouenn hollvrezhonek, da ober skol vrezhonek, da voulañ gant e zaouarn ul levr brezhonek — oc'h ober evit e vro labourioù dilorc'h evel an hini izelañ ac'hanomp. Ma kouezhas « kent diraez ar pal » hon eus kerse ha truez : met truez evel ouzh unan en deus stourmet a-raok bezañ trec'het gant ar vuhez. Ha sur omp en deus kavet — evel ma skrive eñ e-unan diwarbenn un den all — « e karantez e vro hag el labourat... evit he gloar, ar vammenn a bep levenez hag a bep frealzidigezh ».

Kudenn an dilhad **he deus kemeret e Breizh ur pouez eus ar re vrasañ, ken bras zoken m'emañ warnes diskar an holl gudennoù all. Er-maez eus ar bragoù broadel ne vo ket a silvidigezh. Dazoned Breizh a zo en he bragoù. Broadelezh Vreizh, ha na c'hell ket bezañ gounezet gant kantvedoù a emaberz, pe zoken gant ar gwad skuilhet eviti, a c'hellit kaout dreist ar gont e ti ar c'hemener tostañ en ur c'houlenn gantañ ur rummad dilhad. Evit an temz-spered, an ijin, ar plegoù mat, kement hag a ra nerzh ha kened ur ouenn, bez hoc'h eus anezho e-barzh ar priz : rak n'int nemet doublenn ar bragoù.**

Tangi MALMANCHE,
diwar rakskrid gallek Salaun.

KANNAD UR BED ALL

gant Arzel EVEN

Marv eo Tangi Malmanche. Ha setu-eñ, « *tel qu'en lui-même enfin l'éternité le change* », o kemer e lec'h en istor al lennegezh, n' eo ket hepken brasañ dramaour Breizh, hogen e-touez ramzed ar c'hoariva, ken uhel hag Euripides, Shakespeare, Goethe hag Ibsen.

Re bell ez an ? Pelloc'h ez in c'hoazh : un elfenn a zo e Tangi Malmanche ha na gaver ket er re-se, nemet an hini kentañ, un elfenn ha na zere outi anv ebet estr eget « usdenel ». Lakaat an eil rann eus *Gurvan* er « Beurbadelezh » ne vije ket a-walc'h evit bezañ usdenel ; pep skrivagner a c'hell lec'hiañ e oberenn e-giz ma kar, en amzer hag en ec'honder. Tro-vicher ar sklerijennadur o tiskouez red an amzer, daoust hag ijinus-dreist, ne vije ket a-walc'h kennebeut. An usdenelezh a zo en danvez e-unan.

Lakaomp er-maez *Gwreg an Tôer* hag ivez an danevelloù gallek (nemet *La Tour de Plomb*), hag a zo eus an hevelep andon hag e c'hoariva ; ar peurrest a zo anezhañ danvez « dreist-natur ». Danvez relijiel mar karer, hogen ar relijionse n' eo ket hini ar «madigoù sukr roz », na zoken ar Gristeniezh voutin. Da varn hervez lezennoù strizh hag ezrinel, heretik eo ar Breur Yann — n' eo ket evel Luther, hogen evel ar Gathared ; n' eo ket en ur glask diskar ar veli speredel, hogen en ur lavarout re uhel traoù kuzh ha na gompren ket mat. « Me 'zo mestr war repoz va ene, » eme Sezni Falc'han — hogen reiñ e silvidigezh peurbadus evit enor e diegezh, pe en em gannañ da Wener ar Groaz evit difenn ar vaouez dreistkaret, a zo a-enep ar vuhezegezh krizten ordinal. Salaun, gwir eo, a zo muioc'h « reizhkredennel », hogen nebeut en deus da welout gant inosant kaezh ar vojenn.

Arabat koulskoude chom war ar menoz-se. Pa seller mat, pennvennad ar c'hoari a zo an hevelep hini e tri drama ken disheñvel hag *An Antekrist, Gurvan* ha *Salaun,* nemet eus an eil pezh d' egile e saver eus an Ifern d' an Douar hag eus an Douar d' an Neñv. Ur forban, gwir skeudenn an Diaoul, saveteet dre garantez ur plac'hig c'hlan, gwir skeudenn ar Werc'hez. Ur marc'heg hael o terriñ e le ha lezenn peoc'h Doue evit difenn enor ha madoù ar vaouez a gar, ha saveteet a-gevret ganti. Ur paotr yaouank, foll e-keñver ar bed ha fur

dirak Doue, o tilezel pep tra, zoken ar garantez reizh ha dizrouk, evit servijout an « Itron » na anavez ket. Hag ur marv kriz, gant an eürusted peurbad war e lerc'h, a zo o gopr dezho o zri. Sezni, pennden ar pevare drama bras, a zo o breur ivez, daoust ma hañval : evit e verc'h eo ez ay d' ar chafod, gant bec'h ur fals-le war e goustiañs, ha koulskoude, santout a reer e vo pardonet, eñ ivez.

An den kollet gant ar vaouez
gant ar vaouez a zo salvet.

Ur fazi e vije, evelato, gwelout er c'homzoù-se un heklev eus « *das ewige Weibliches treibt uns ins Himmel* ». Amañ n' hon eus ket ur gour « denel, re zenel » tennet diouzh skilfoù Satan gant pedennoù eeun ur plac'hig ; ar silvidigezh, amañ, a zeu diouzh ar garantez hec'h-unan, ur garantez n'heller ket envel « denel » rak un hent davet Doue ez eo. Kement-se n' eo ket kristen, a lavaror marteze. Ma, petra e oa neuze « Itron » ar marc'heg a wechall ? Pa oa-hi evitañ andon pep kur ha pep uhelvenoz, ne oa ket hepken ur vaouez a gig, hogen skeudenn ar Werc'hez Neñvel. Bremañ, Gurvan a zo end-eeun ur « marc'heg » — ha Fontanella teu da vervel a-youl-vat evit e dorfedoù, n' eo ket dre nerzh pedennoù Mari, nemet end-eeun dre e garantez ouzh ar plac'h he deus en em ziskouezet dezhañ evel skeudenn ar Werc'hez — evel m' hen anzav e-unan. Salaun, eñ, n' eo ket en hevelep rummad, hogen war ur bazenn uheloc'h : buhez arvestus ar penitiour e-keñver buhez oberiant an den a vrezel. Hec'h « Itron » a zo hepken hini an Neñv, hag evit hen diskouez anat en deus Tangi Malmanche lakaet e-kichen Salaun div vaouez all : Berc'hid, an Douar, ar garantez denel, ha Wanza, an Ifern, orged ar c'hig.

Gant kement-se, ha daoust d' an diavaez, ez eo ar gwir gant oberour *Salaun* pa lavar e rakskrid mouladur gallek e bezh-c'hoari (ar rakskrid-se a zo a-bouez bras, ha ret eo distreiñ dezhañ bepred evit kompren Malmanche hag e oberenn) :

« *Il serait d'ailleurs très pénible pour moi, et même absolu-*
« *ment contraire à mes sentiments les plus intimes, que l'on*
« *put reprocher à ma* Vie de Salaun *d'offenser en quoi que ce*
« *soit les principes de la Religion (...) Or, tout bien examiné*
« *et pesé, je constate que ma* Vie de Salaun, *qui n'est certai-*
« *nement pas une pièce pieuse, est plus* religieuse, *dans toutes*
« *les acceptions du mot, que sa* Légende *elle-même.* »

A-dreuz hon amzervezh du, dreist ar bigoderezh koulz hag an digredenn, emañ Tangi Malmanche o tegas deomp, evit hor sebez, mouezh hengoun marc'hegel ar Grennamzer. A-ouez dezhañ e-unan ? Ne gredan ket. Ar menozioù displeget e rakskrid *Salaun* diwar-benn ar brezhoneg hag ar c'hoariva

brezhonek a ziskouez anat ne oa ket « krennamzerel » evit ur gwenneg an den anvet Tangi Malmanche. Hogen, evel ma c'hoarvez alies, an den hag ar barzh a oa daou. Hag eñ n' eo ket an dra-se a zispleg, en un doare dispis, ar « Prologer » e *Gurvan* :

Me oar, kerkoulz ha pep unan,
ober dornerezed ha gweturioù-dre-dan.
Me 'labour a-hed an dervezh ;
me 'labour kriz ha kreñv da c'hounit va buhez ;
mes pa zigor an noz, pa bouez va izili
gourt ha skuizh war-zu an douar,
pa serr va daoulagad dirak al loustoni,
dirak ar Bed hag e c'hlac'har,
va spered neuze 'gar nijal
d' an nec'h, en tu all d' ar stered,
da sellet, a-bell, ouzh va bro garet,
du-hont... hag evit kaozeal
eus an amzerioù tremenet
gant hon tud kozh, ar re wechall-wechall...

Tangi Malmanche, anat eo diwar e oberoù, en doa lennet kalz hag a ouie meur a dra diwar-benn an istor, an hendraouriezh, an doueoniezh hag ar « skiantoù kuzh ». Ne gredan ket, avat, en doa ur ouiziegezh hengounel wirion. Hogen ar Barzh, en e « huñvre dihun », a verz alies — dispis ha diglok peurgetket — tammoù eus ar gwirionezioù donañ. Souezhet e vezer da gentañ o welout « Ael ar Marv » e gwenn hag Ael ar Vuhez » e du ; ar c'hontrol a c'hortozfed. Nann avat ; er « Beurbadelezh » emaomp neuze, ha pep tra a zo eilpennet : « ar pezh a zo du en tu-mañ a zo gwenn en tu all » (pe « ar re gentañ a vo ar re diwezhañ ») hag ar marv er bed-mañ a zo ganedigezh er bed all.

Hag ar Barzh awenet a zo ganet d' ar Bed all-se, m' en doa degaset deomp ar vouezh anezhañ, hep gouzout mat dezhañ e-unan marteze.

Spered ar Vretoned en deus e wiskamant : ar brezhoneg. Perak eta amprestañ hini an amezeg ? An neb a gemer dilhad un all a gemer ivez e c'hwen.

Tangi MALMANCHE,
« Spered ar Vro », niv. 1.

LODENN AR GELAOUENN

MORWAZI

Da belec'h ez oc'h tec'het diouzhin,
Gerioù skoemp va huñvre ?
N' oc'h ken nemet sarac'h eskuit
Un evnig o tremen,
Emsoñj an erc'h o kouezhañ hep nep trouz.

O c'hwi pellaet, gerioù gouez !
Evel evned an aod o lezel din hepken
Heklev o garmoù trist.
O, gallout hoc'h heuliañ, lavaroù tremeniat,
Nijadeg em ene,
Evel garrelied didermen o beaj.

Maodez GLANNDOUR.

Gouhere 1948.

ELERC'H VA ENE

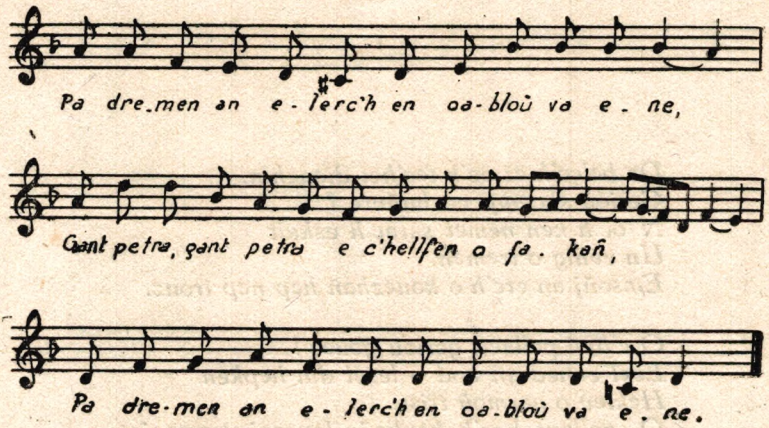

Pa dremen an elerc'h en oabloù va ene,
Gant petra, gant petra e c'hellfen o fakañ,
Pa dremen an elerc'h en oabloù va ene.

Un aner eo stegnañ da wareg didruez,
Gant petra, gant petra e c'hellfes o fakañ,
Un aner eo stegnañ da wareg didruez.

An elerc'h drouklazhet n' int ken, n' int ken evned,
Gant petra, gant petra e c'hellfes o fakañ,
An elerc'h drouklazhet n' int ken, n' int ken evned.

Ha pa zeuy an avel da dremen 'n ur ganañ,
Gant petra, gant petra e c'helli he fakañ,
Ha pa zeuy an avel da dremen 'n ur ganañ.

En roued da werzennoù ne c'helli he derc'hel,
Gant petra, gant petra e c'helli he fakañ,
En roued da werzennoù ne c'helli he derc'hel.

Rak mar gellfes ober, ne ve ken an avel,
Gant petra, gant petra e c'helli he fakañ,
Rak mar gellfes ober ne ve ken an avel.

Gouhere 1948.

DASTUMAD PENNWERN

IOUAN AR BORNIK

Iouan ar Bornic an deus grêt
Ar pés na rafê den a bet,
Neus savet eur lest a dri estel
En jardin e dad, voar eur vratel.

Pa oë achu e lest gantan,
A taoulinas a dost dezan,
Da bidi Itron ar Pors-Gouen
Ma houchê eur veach e blaneten.

Gant poën e beden achuet,
Ma voa e lest amc'hosteet,
Ma oa e lest voar e c'hoste,
Da ziscoueï da Iouan a veachê.

Iouan ar Bornic a lavarê
Da Iouan ar Petit a neuze :
« Iouan ar Petit, ma mignon quer,
« Groa moyen ma chomin ar guer ;

« Ac a spou eun habit neve,
« Ar c'haëran a vou er c'hontre ;
« Var berret Penvenan pa arriou,
« Na vou hini bet en tremenou. »

Eroan ar Petit a lavarê
D'Eroan ar Bornic a neusé :
« Ma iontrik quer, mar am c'heret,
« Iouanic ar guer a lesseet. »

Eroan ar Bornic a lavare
D'Eroan ar Petit a neusé :
« Drouc ha mat gant nep a gomso,
« Evit Iouanic a iêlo. »

Iouan ar Bornic a lavare
Da Vari Penhuel a neuzé :
« Adieu ta ! Mari Penhuel,
« Me a ia breman da guer Rochel ».

— Na da Rochel na néet quet,
« Clesq eun al evit monet. »
— O drouc ha mat gant nep a gomso,
« Da Rochel, allas ! me iêlo.

« Choaset so martolodet mad,
« Prometet on dê gant ma zad.
« A pa hoêzfen ha dour ha goad,
« Ret a vou din monet, a c'hon a vad.

« Adieu ta ! Mari Penhuel,
« Me a ia breman dar Rochel,
« Choas a rin gouin quer douç a mel,
« Vit on euret, Mari Penhuel ».

Iouan ar Bornic a lavare
De vam dinatur a neuze :
« Darêt, ma mam, ma c'halhoëou,
« Ar re ar croec'h, ar re a traou.

« Digoret ma c'houf sou ar Gorguer,
« Ebarz a zo eur mouchouër,
« Eur mouchouër lien holland,
« Ac en e greis, eun diamant.

« Roet an d' Vari Penhuel,
« Ha leveret deï bean fidel.
« Evit me, queit a mo bue,
« A mo 'vit hi cals a garante ».

E vam ingrat a responte
Da Iouan ar Bornic a neuze :
« Mari Penhuel nen dêvo quet,
« Pe ne guir na n'oc'h quet demêt ».

— Mar na nomp quet hoas dimezet,
« Prometin ober on deus grêt ;
« Mar deuan birviquen dar vro,
« On daou a vefomp priejo.
« Ma deuan birviquen dar guer,
« Vou grêt on euret ar Gorquer. »
Eroan ar Bornic a lavare
D' Varc'harit Gouingvarc'h a neuze :

« Leal ! Marc'harit Gouignevac'h,
« Gan nac'h a chom madou ar oalc'h
« Gouinis ru zo en o soiller,
« A gouin clèret so en o ceiller.

« Ar gouinis ru, ar guin clèret
« Da evan Marc'harit do sec'het. »
Iouan ar Bornic a lavare
En he lest neve pa bigne :

« Nac a dut so ar garido
« Es on gouelet o couitat on bro
« Mari Penhuel a zo ïe
« Aman voar goste Crec'h-ar-Roue.

« Ac an dour en e diou lagat :
« Penos e c'hall e c'halon pat ! »
Iouan ar Bornic a lavare
Bars en e lest neve dare :

« M' a oel ma mam en he jardin
« O cuntuil col ha louzou fin,
« Mari Penhuel quer quent a hi ;
« Ma pliché da Zoue 'ven gant hi ».

Ervan ar Bornic a lavare
De vap Iouannïc a neuze :
« Terrubl eo, Iouannic, gouëlet
« Peguen dallet out gant ar merc'het. »

— Petra dal dit laret ze,
« Ret eo dit mont quer couls goude ».
Ac Rochelis a lavare
Da Eroan ar Bornic a neuze :

« Loget Iouan ar Gorquer vete,
« Ac a c'honesset ho pué :
« Ar sevenew a gânas neuzer
« A na ganont nemet dan drouc-amzer ».

— Canet ar Seven pa garo.
« Vete ar mès ni a chomo.
« Me a renq approuvi hon oeuvro
« Vete ar mès ni a chomo ».

Ma carge Eroan ar Bornic
Bean sentet eus Eroan ar Petit,
Ha bea trohet ar ouern vras,
O disê goneët o vue hoas.

Chetu beuet ar verdeïdi
Ac ar lestat ol nemet tri
Map Bertram Oëram a Vugueles,
Map ar Petit, map an Ollieres.

Cri a vise nep na ouelchê,
Bars en Peroënan pa harichê,
O oëlet ar seiz intanvez
O hantren an ilis assemblès.

Enan var ugent pa voar dro,
A zo chomet a vinoro,
Marc'harit Guingnwarc'h, ar c'hroec vihan
Hônnes a zo canvaouet, hep doan.

Beuet he vried, ac he lest
He map Iouan, ac he map Jelvest
Gouëlet intanves, a hatgouëlet
Hoh amzer vad a sou tremenet

Mes ma carje ar Ouignevarc'hen
Dougen he c'hanvou pen da ben
A vize dimêt da Sallio
Pe d'eur marc'hadour a Roscoff.

Ma arrife ar Bornic ar guer
A ve zouët voar e amzer :
Car eur messaer denvet ha moc'h
A gousc gant e bried an nos.

Goëlet a rafe eur messaer
Bars en e oële, ar Gosquer,
Ha map ar Pru a lavare
Da Varc'harit Oignvarchen de a oë :

« Pa oa bev Eroan ar Bornic,
« Marc'harit, houi a oa manevic
« Houi a oa maguet quer mignon
« Na zebehach quet a souben ognon.

« Na zebehac'h quet a souben ognon,
« Na quer neubet a guic cochon.
« Brema, Marc'harit, houi a debchê
« Col disholen 'r brignon gantê ! »

Dastumad Pennwern, lev. 95, f. 271-274.

KLOARECH GUEGAN

Mar plich ganeoc'h e silleofet
Eur werz zo newe compozet ;
Da velek guegan e c'he groet.

Ed e Gweganik da wengamp
Da kana muzik exellent.
Ben ma retorno ahane
En vo sur a kello newe ;
Ahane ben ma retorno
En vo sur a wel gello.

Morgero goz a lavare
De vab kloarek ag an de se :
« Setu offereniet gant gwegan
« A c'hui er skol kent ewitan.
« Deus eur skoet a foete gwegan,
« Me fouete pemp c'houec'h ma unan
« Klask a lakad da vean belek,
« Met, ma mab, na veet ked ».
Ag en ag a respont de dad
Eur guir a ne voa ked plasset mad :
« Na man neus madou ar gwegan,
« Neus in goneet gand e poan.
« C'hwi c'heus droug akisitet o re,
« Na po c'hwi biken chanç gate.
« A re a zo droug akisitet
« Se zo koz de n'prosperont ked ».

Seiz a dud mogero a zo ed
Da offern newe ar belek
Ag o seiz e proffchont er plad ;
Na rechont ked a galon vad.

Pa voe gwegan gant an hent o vonet,
Eun demezel vrao neus renkontret,
Humblamant e neus i saludet.
« Belek iaouank, din e leret
« Pelec'h e heed a ma oc'h bed ? »
— Me a deu deus ar bourg a Pontvelle
Da larat ma offern newe.
— Ma deud deus ar bourg a Ponvelle,
« C'hwi lavaro din ar wirione,
« C'hwi laro din ag en a zo
« Den chentil kloarek mogero ».

— Dimezel iaouank, ma nem c'hredet,
« En mogero na fiet ked.
« Na fied ked en mogero,
« Recevet n'deus daou urcho
« A prest da receo an trivet
« Gant daouzec deis nedelek ».

An dimezel iaouank a lavare
Da kloarek mogero ag en de se :
« Da pera na deud tu war ma zro
« Na da ober goap ahanon ?
« Recevet o c'heus daou urjo
A prest da receo an trivet
Gant daouzek deis nedelek.
Gant o kinder wegan a meus klevet.

Pa voe gwegan gant an hent o donet,
Eur gwel renkontr neus renkontret.
E dad a kloarek mogero,
Daou kloarek all deus a wëlo.
Ag int o vond deus e pedi
Da vond gante dan hostaliri,
Na da vond gante da goanian,
Arc'hant o devoa da pean,
Na da tava ar gwin newe
A voa sellieret an noz se.

Kement a rejont deus en pedi
Ag en mont gantan dan hostaliri.
Na pa devoa o c'hoan debet,
Ar konklusion a voa groet
Da lac'ha ar paour kez belek.

Pa c'hoant prest da partian
Komansaz ar c'hog da ganan.
An hostizez a laras dean :
« Guegan, chomet ahan dan de ;
« Eun tra benag zo a newe.
— Ahan dan de ne chomin ked,
« Ma mam ganen a ve jennet.
« Me wel va mam en dall e zan
« Karget e c'halon deus a voan
« Welet arri er ger marc'h ar belek
« Ag en, siwoas ! ne arri ked ».

Pa voe gwegan gant an hent o donet,
E kinder outan zo dizroet :
« Na teus ked a chonj, va mignon,

« E voas te bed ambition
« Dirag eun demezel vrao meurbet ;
« Peneverdout me moa i bed ».
— Ma res hassusis hag e ris,
« Ober ewidout a chonjis
« O klask ober ma wiches belek,
« Ma vichemp on daou kamaradet.
— Ma c'hinder paour a na veomp ket.
« Lar da in manus pa guiri
« Rag e c'hout enn eur ma virvi ».
— Otrao Doue ! possubl e ve
« E ve ma c'hinderv em lac'hfe ?
« A ni on daou er memeus ker
« O dibi on bara dibreder,
« A nimp on daou er meumeus ti
« O tibri bara disouren (disoursi ?),
« A nim bugale dan diou c'hoar ?
« Ran a raï o c'halon gant klac'har ! »

Seitek toll kontel a neus bed
Ken ma eo dan douar koeet ;
Was ewid den e he eman
Pa neus resistet petek keït man.

Eur breurik bihan a neffoa
A woa oajet deus a seiz vla
A klevas eur voez o kriel,
Deus e vreur belek e oa hanvel,
Voa kasset da wengamb tout esprez
Da intêrrogi an hostizez.

« Hostizez paour, din leret,
« C'heus ket goelet ma breur belek ? »
— En eiz eur da noz e voa aman,
« Kompagnonez vad e voa gantan.
« Gantan voa kompagnonez vad :
« Kloarech mogero ag e dad,
« E dad a kloarek mogero,
« Daou kloarck all deus a woëlo. »

Janet ar gwen a lavare
Woar vene bre ag an de se :
« Otro sant herve, emezi,
« C'hwi zo var an huel o ti
« Ag a wel an dour er rinviero
« Ken skler ag an heol er feunteunio,
« Reit tu din kello deus va mab
« A me rei dec'h eun disro mad ».

Pa voa gant an hent o vonet,
Eun den ancien en deus renkontret
Ag a roas dei da intent
E voa ar c'horff maro en hent.

Jannik ar gwen a lavare
En tall e mab pa arrie :
« Pelec'h e man ar vuntrerien
« N'eus laket va mab evel en ?
« Pem kant skoet an heol e din koustet
« Ma mab deus da ober belek
« A, pa koustffe din pem kant all,
« Me renko revenc'h an dud fall ».

Madeleine.

Dastumad Pennwern, lev. 91, p. 16-18.

RIWAL

Et e Kornik koz d' an euret,
Et e a ne ket distroet.
Tapet eo, tapet eo
En toul ar blei hag hen meo.

Lavarat a re an oac'h koz,
Pa voa arri tost d'anter nos :

— Pa e gwir ne deu ket Riwal,
Plac'het, c'hui zanso eur wech all.

— Kornik koz me man ket a bell,
Arri e er c'hoad ar c'hastel.

Breman zont, pa voamp o tonet,
He vombard a meump bet klewet.

Pa voa Kornik o vont er c'hoat
An douar torras dan he droad.

A koe a eure en toul-trap
E lec'h ma voa eur blei tap.

Eur blei loued a garo,
Treud evel gazek an anko.

He daoulagat ru tan gwal
A lugerne en nos teval.

Hag hen o tapout he vombard,
Hag hen o c'hoeza henni stard.

Hag al loen, souezet meurbet,
A chome chouchet d'hen klewet.

Nemert pa paweze, kerkent
Ar blei a skrigne he zent.

A Kornik koz, o goelet se,
A haste da son adare.

A pa paweze c'hoas, raktal
Ar blei re d'he zent strakal.

Allas ! siwas ! ar sonner kez
Ne voa ket henon en he ez.

Tud an euret a lavare,
O vont d'ar ger deus ar beure :

— Chomet e c'hoas ar mevier koz
O c'hober e dro pad an nos.

E man duze en eun toufle,
Berc'hoezet gant ar jufere.

Eur pennat c'hoas voa klewet sonn,
War bianaat e c'he an ton.

Ar blei didrous, pa c'hwitas,
Lampas warn'han, ag en tagas.

Biken, biken, nan birwiken
Riwal vars na gourdrouz den.

E man en toul gant ar blei,
Na ne voelo ket an dei.
Tapet eo, tapet eo
En toul ar blei, hag hen meo.

Dastumad Pennwern, lev. 94, p. 204-207 (*).

(*) Er 95vet kaierad soniou ha gwerziou dastumet gant Pennwern (p. 12), e kaver ivez an daou boz-all-man :

Birviken, birviken
Kornik kos na sono da den.
Paket eo, paket eo
En toul ar blei hag hen meo.

Ben varc'hoas ma vo de an eï
Vo Kornik kos e koff ar blei.
Tapet eo .....

Kontadenn-Bobl

gant Per DENEZ

« Ma kontan deoc'h kement-se dre ar munud, aotrou barner, n' eo ket peogwir em eus aon eus ho kastiz. Ne vern din petra vezo graet. Ne vern din bezañ kondaonet d' ar marv. En enep. C'hoant em eus mervel. Ha kalz aesoc'h eo bezañ kaset gant ar re all betek ar chafod eget mont c'hwi-hoc'h-un e penn ar chaoser pe skoulmañ c'hwi-hoc'h-un ul las en-dro d' ho koug. Nann. Ho kastiz ne vern din tamm ebet. Pezh a garfen hepken eo ober deoc'h kompren. Evit netra. Just evit ober deoc'h kompren.

Kaer am eus en em lazhañ avat, ne gomprenit ket. Moarvat ne c'hellit ket kompren. N' oc'h ket eus hor bro, setu ! N' oc'h ket eus hor gouenn. Zoken pa vevit en hon touez abaoe keit all, n' oc'h ket eus hon tud. C'hwi n' hoc'h eus morse klevet karrig an ankou o vont e-biou d' ho ti, kia ? Pe, kentoc'h ha gwashoc'h, c'hwi n' hoc'h eus morse klevet ho mamm o tisplegañ e oa tremenet karrig an ankou un noz dirak toull he dor, hag e oa bet kollet he gwaz er mor an deiz war-lerc'h. Me 'm eus klevet, aotrou barner, ouzhpenn ur wech. Ha pa veze displeget an istor e welen, ouzh flammadeg an tan, stumm treut an ankou oc'h en em zispakañ er milouer er penn all eus ar gambr, hag e stagen da youc'hal. Ar re all a youc'he ivez pa ouient petra em boa gwelet, hag an amezeien a yae kuit buan eus an ti en ur ober sin ar groaz.

Mousc'hoarzhin a rit, aotrou barner. Koulskoude e lavaran deoc'h ur wech c'hoazh : ma 'z on me kablus evit an dra-se, neuze eo kablus va mamm ivez, ha va zud-kozh, ha tud-kozh va zud-kozh. Va gouenn a-bezh. Va mamm he doa-hi klevet ur c'havell o vont en-dro er c'hrignol. Ha taolit evezh mat na oa kavell ebet eno da luskellat. Padal e kleve anezhañ ha me gleve evelti. Pa savemp gant an dirioù da welout e tave an trouz diouzhtu. Evel-se e-pad teir nozvezh lerc'h-war-lerc'h. An teirvet nozvezh e oa deut Matilig ar Burev Tabok da gousket ganeomp, kement e oamp spontet. Ha pa oamp-ni o selaou trouz ar c'havell o vont en-dro, ingal-ingal e lusk, setu ma teuas un dra bennak, pe unan bennak, da skeiñ ouzh ar prenestr. Teir gwech diouzh renk. Evel ma skoan amañ gant va biz war an daol, aotrou barner. Daoust ha piv pe betra, n' hon eus morse gouezet. Pa voemp disouezhet e oa

tavet trouz ar c'havell er c'hrignol, ha va breur bihan a oa marv en e wele. Evel-se oa.

Ni hon eus gouezet atav pa oa unan bennak eus hon ti o vont da vervel. C'hwi ivez, a lavaroc'h. Met ar medisin an hini eo a lavare deoc'h « Ho tonton kozh ne bado ket pell », hag ar familh a vire un devezh dieub evit an obidoù. Ar marv a zeue deoc'h en un doare sioul, rakwelet, a-wechoù gortozet. Evel un dibenn d' ar vuhez. Ganeomp-ni n' eo bet morse ar marv un dibenn d' ar vuhez : met un troc'h er vuhez. Mamm va zad a oa bet tapet klañv o walc'hiñ el lenn ha n' he doa ket bet amzer zoken da zegas he lien d' ar gêr. Ha zri bugel brasañ o doa ranket sammañ anezhi diwar an hent. Ma, an dud a ouie c'hoazh. Ne ouient ket piv a oa o vont da vervel. Met gouzout a raent e oa unan bennak eus ar familh o vont da dremen en tu all. Eizhtez a-raok e oa bet ul liñser e-kreiz al leurenn dirak an ti. Chanig an Intañvez ha Maouez ar Stilhogenned o doa gwelet anezhi pa oant o tont en-dro eus ar fritur. Loar-gann a oa : tu ebet da faziañ. Ha zoken e oa ur bernig mein e pep korn anezhi d' he derc'hel displegmat.

Ober a rit goap, aotrou barner. Neuze, lavarit din perak em eus graet an dra-se ? Gouzout a rit mat n' em boa ket kasoni. Gouzout a rit mat n' em eus ket kasoni. Karout a raen anezhañ kalz, ar paotrig kaezh. Bemdez e teue d' ar gêr da c'hoari gant va mab. Pe neuze ez ae va mab d' e di da c'hoari gantañ. Evel daou vreur e oant. *Evel* daou vreur. Met setu, ne oant ket daou vreur. Hag ur vamm a chom atav ur vamm. Ha mouezh ar gwad, aotrou barner, a vez atav kreñvoc'h.

An tonkadur, petra reoc'h, a zo an tonkadur, a rank an holl plegañ d' e grizder. Ha kement-se a oa tonket adal an deiz kentañ. Adalek deiz ar vadeziant, da lavarout mat. Ne gomprenan penaos e c'hell an dud ober seurt sotonioù. Met diouzhtu p' am eus klevet an doare em eus gouezet e oa droug da c'hoarvezout. Hag a-benn ar fin ez eo c'hoarvezet. Klañvidik e oa bet, ar paotrig kaezh, abaoe an derou, e-skoaz va bugel-me hag a oa ur mell babig tev ha kreñv ; met pa c'hoarveze d' am mab kouezhañ klañv — c'hwi oar, aotrou barner, ar vugale vihan a vez atav un dra bennak o c'hoari ganto — neuze e seblante egile kemer nerzh ha liv. Evel pa vije bet ur yec'hed hepken da rannañ kenetrezo. Dres : evel pa vije bet ur yec'hed hepken evito o-daou, d' unan d' he dioueriñ pa oa gant egile.

Nann, ne gomprenan ket penaos e c'hell an dud ober seurt sotonioù. Rak e vamm an hini eo a zo kaoz eus pep tra.

Lakaet he doa en he fenn bezañ maeronez em zi. Me a oa laouen evel-just o kaout anezhi da gomer, peogwir e oa-hi an hini diwezhañ deut er familh. Met neuze, ranket he dije lavarout din. Ne vijen ket bet feuket. Klasket em bije un all. Kavet em bije un all. Forzh petra a vije bet gwelloc'h eget sammañ war hon daou vugel un tonkadur ken spontus. O, kannet em bije anezhi p' am eus klevet ar c'helou. Rak n'he doa digarez ebet. Hi a ouie mat. Hi a ouie mat e varv unan eus an daou vugel pa vez dougerez ar vaeronez.

Bremañ e vefe gwelloc'h din tevel. Rak ar pezh a lavarin a gomprenoc'h nebeutoc'h c'hoazh. Met peogwir on krog da gontañ n' eus nemet kenderc'hel. E-pad daou zevezh e oa bet va mab gant ar ronkell. Ne ouie ket ar vedisined petra en doa. Unan a lavare e oa an droug en e benn, un all en e skevent. Sotonioù. Me, ar vamm, a ouie avat petra oa. Ha koulskoude e chomen kalonek. Mougañ 'rae va bugelig : glas e teue e zremm da vezañ hag e zaoulagad a droe ar gwenn anezho en un doare spontus. Ha koulskoude e chomen kalonek. Gouzout a ouien petra oa d' ober evit saveteiñ anezhañ. Met kalonek e chomen. Gwelloc'h e oa din kaout poan eget ober poan d' ar re all. Gwelloc'h eo din lezel va bugel da vervel, a lavaren ouzhin va-unan, gwelloc'h eo din lezel va bugel da vervel, gwelloc'h e lezel da vervel, a lavaren dibaouez, da gas ar soñjoù aloubus, diwar va spered. C'hwi 'wel e oan kalonek, aotrou barner. Ha n' eo ket va fazi ma teuas he mab dezhi, d' ar vaeronez, betek va zi dres pa oa va bihanig o vont da dremen. N' eo ket me a oa bet o klask anezhañ. Gouzout a ouien e vije aet va c'halonegezh diganin m' am bije e welet. Hag aet eo va c'halonegezh diganin p' am eus e welet o tont, ruz e zivjod gwechall disliv, o sankañ e zent en un aval trenk, eñ hag a oa atav hep c'hoant debriñ tra ebet. Ha c'hwi, aotrou barner, a vije chomet kalonek, ma vije bet ho mab gant ar ronkell abaoe daou zevezh ? Ha c'hwi a c'hell lavarout e vijec'h chomet kalonek ? Me a ouie petra 'm bije graet m' am bije gwelet anezhañ. Ha pezh a ouien em eus graet. E lazhet 'm eus, aotrou barner.

Ya, gouzout a ran petra lavaroc'h. « « Ha padal, ho mab a zo marv. » Gwir, va mab a zo marv. Met se zo un dra all. Pa oamp o tont en-dro eus e vadeziant hor boa kejet gant interamant Luis Marot o vont d' an iliz : neuze e ouien e oa tonket va mab da vervel yaouank-flamm. Klasket em eus hepken e virout un nebeut bloavezhioù c'hoazh. C'hwitet em eus. Atav am eus c'hwitet gant pezh a raen. Boas e veze va mamm da lavarout n' em bije morse chañs : ur groaz du he doa gwelet an amiegez war va c'havell pa oa o vont da lakaat

ac'hanon e-barzh, ha me nevez-c'hanet. Ne fazie ket va mamm baour. Morse ne fazier war ar seurt traoù. Rak, e gwirionez, aotrou barner, den ne c'hello lavarout, den ebet avat, e ouzon petra eo kaout chañs. »

Prenit

BINIOU pe VOMBARD

teotennoù hag all

gant

HERVE AR MENN

diazezour K. A. V., 3, r. Francis-Garnier, ***PARIS (17e)***

25 vloaz skiant-prenet — BENVEGOU GWARANTET

Kilañ ha mont war-raok

gant Roparz HEMON

Kiladenn

Ur sell ouzh Breizh a zo a-walc'h da ziskouez ar giladenn a zo bet graet abaoe 1944.

Berr-ha-berr, adkouezhet eo er stad ma edo war-dro 1900. Ar renerien wellañ eus an amzer etre 1919 ha 1944 a zo bet lazhet pe o deus ranket kuitaat ar vro. Ar gouelioù n' int mui nemet maskaradennoù. Ar C'helc'hioù hag ar Bodadoù, an toulle-bez a zo roue enno.

Ur skouer hepken : e roll-labour kevredigezhioù nevez e welomp : 1) an dañs, 2) ar sonerezh, 3) ar gwiskamant, 4) an istor, 5) ar yezh...

Ya, ar yezh a vez lakaet e renk an traoù da studiañ... ma 'z eus amzer.

Da lavarout eo, al labour a vez graet e galleg, hep an disterañ mezh. Hag ar brezhoneg ne vez graet anv anezhañ nemet evel un danvez-studi e-giz ar re all, mat evit an nebeut tud iskis na ouzont na kanañ na dañsal, na seniñ ar biniou, na gwiskañ ur jiletenn vrodet hag un tog voulouz, pe un davañjer seiz hag ur c'hoef dantelezh d' en em ziskouez dirak an douristed.

Ur ger kaer a zo bet kavet : Foklor. Komzomp galleg ha skrivomp galleg kement ha ma karomp. Gant ar Foklor e vimp saveteet !

Reiñ lamm d' ar galleg

An holl koulskoude a lavar ez int « a-du gant ar brezhoneg ». Ha gwir, mar deo a-walc'h evit bezañ « a-du gant ar brezhoneg » reiñ dezhañ un tammig lec'h, dek linenn amañ ahont war ur gazetenn, pe skrivañ pennadoù e galleg diwar e benn, ez int « a-du ».

Evit neb en deus soñj mat, bezañ a-du gant ar brezhoneg a zo un dra disheñvel. Bez' ez eo ober eus ar brezhoneg ar yezh n' eus nemeti e Breizh, ha, sklaer eo, reiñ lamm d' ar galleg.

An holl yezhoù keltiek hag an holl vroioù keltiek a zo tost da vont da goll, hag an abeg pennañ eo : n' o deus ket an darn vuiañ eus ar Gelted komprenet e rankont ober gant o yezh keltiek ha diskar ar yezh estren, diskar ar saozneg

e Breizh-Veur hag en Iwerzhon ; war an Douar-Bras, diskar ar galleg.

(Ar galleg a rank bezañ diskaret ha distrujet e Breizh.) Kentañ a zo d' ober eo e ziskar en Emsav. Etrezek ar pal-se hon eus labouret start etre 1919 ha 1944.

Hag e 1950, petra welomp ? Emsaverien o c'hallegañ etrezo adarre, koulz ha gwashoc'h eget emsaverien an naontekvet kantved.

Petra ober ?

Lezel ar fokloristed da foklorachañ e galleg kement ha karont, ha bodañ en un Emsav nevez tud ar Brezhoneg.

Menozioù-stur an Emsav Nevez

1. Chom hep ober gant ar galleg.
2. Bodañ kement emsaver ha kement kevredigezh a ra gant ar brezhoneg hepken.
3. Mont eeun d' ar vrezhonegerien, ur milion anezho.

Ober disheñvel a zo koll amzer, ha koll Breizh.

Ur yezh a zo ur plac'h dieub. M'emañ e servij an holl, n' eo matezh gant den ebet. Ha ma c'hoarvez dezhi, un deiz bennak, anavezout ur mestr, e vo peogwir he devo-hi asantet bezañ e vestrez.

Tangi MALMANCHE.
diwar rakskrid Salaun.

Gouzout servijout a zo perzh-mat ar Vretoned. Servijout a zo pal-buhez ar Breizhad. Servijout a ra e Zoue, pe un ostaleri. Servijout a ra ur mestr, pe un huñvre. Servijout a ra unan bennak, pe un dra bennak. Met servijout a ra.

Tangi MALMANCHE.
diwar rakskrid Salaun.

AR GOUEZELEG

NOTENNOU DIWAR-BENN AR GOUEZELEG
HAG AR YEZHOU ALL E BRO-SKOS

gant Per DENEZ

(Kendalc'h)

Distruj ar c'hlanioù

An dra fallañ a c'hoarvezas gant an Uheldirioù avat n' eo ket lazhadegoù an triwec'hvet kantved : met distruj o stummkevredigezh broadel.

Unanidigezh ar Parlamantoù, e 1707, he doa lezet an Uheldirioù dieub evel a-raok. An *hentoù soudarded,* toullet goude emsavadeg 1715, o doa degaset ar Saozon, hag ar saozneg, en un nebeudig lec'hioù, evel Inbhirnis (Inverness), met er peurrest eus an Uheldirioù e chome ar sevenadur gouezelek en e gaer, ma n' eo ket en e gaerañ. Goude 1745 avat, pa 'z eo distrujet ar c'hlanioù (12) ez a buan ar yezh war ziskar.

Pa gomzer hiziv an deiz eus kastiz ar c'hlanioù goude emgann Cùil lodair e teu diouzhtu d' ar spered soñj eus lezenn 1746 a-enep ar gwiskamant skosat (« An neb a zougo plaid, philea beag, kilt, bragoù tartan, pe forzh peseurt pezh-dilhad a vez graet gantañ en Uheldirioù hepken... a vezo toullbac'het e-pad c'hwec'h miz, ha mar deo tapet un eil gwech e c'hello bezañ kaset da blantadurioù E Veurdezh en tu all d' ar mor evit chom eno e-pad seizh bloavezh. ») ha ne gompren ket Breizhveuriz penaos ez eus bet gallet lakaat berzh e seurt doare war ar brozhioù a vez ken brav da welout gant ar rujumantoù skosat pa valeont dirak palez ar roue, pe ar rouanez. En triwec'hvet kantved avat ne c'helle bezañ gwashoc'h arouez eus ar youl da zistrujañ ar gevredigezh skosat, hag ar youl-se, e gwirionez, a voe efedus-meurbet : ar renerien hag a oa en em savet a voe lazhet, pe toullbac'het, pe rediet da gemer an tec'h, hag en o lec'h e voe degaset mistri saoz, pe Skosiz a-du gant ar Saozon. Ne oa ket mui ar re-se, anat eo, sujet d' ar c'hlanioù : « sheepskin landlords » e oant (13), mistri war an douar ha war an dud : setu perak e c'helljont kas da benn-vat, gant skoazell ha bennozh ar

gouarnamant, unan eus gwashañ dibobladegoù an naontekvet kantved : ar *clearances* pe *skarzhadegoù*.

Ar skarzhadegoù : abegoù ha doareoù

Un deiz bennak e vo studiet gant an eneveizoniour peseurt tech spered a roas da dud zo, sevenet-tre e meur e geñver all, an nerzh da ziouennañ Skosiz en un doare ken euzhus : da bennabeg e vezo roet, moarvat, ar c'hoant direizh d'an arc'hant, harpet gant ur gasoni hengounel evit gouenn ar re drec'het. N'eo ket diaes a-hend-all displegañ an abegoù arc'hant : e penn diwezhañ an triwec'hvet kantved e oa goulenn bras war ar gloan en Europa, meizañ a reas al landlorded e c'hounezfent muioc'h diwar tropelladoù meot o peuriñ ar parkeier eget diwar tropelladoù kouerien o turiañ anezho ha ken dibalamour ha tra e kasjont an dud kuit evit ober plas d'al loened.

E gwirionez n'eo ket un afer re vat a reas al landlorded e-keñver arc'hant zoken, a-benn ar fin. Pa stagas Amerika hag Aostralia da deurel gloan a-vras war ar marc'had ha pa voe kroget gant ar gwiañ-kotoñs e tigreskas ar prizioù hag ez eas an traoù da fall evit ar berc'henned vras : e 1881 da skouer e tegase ar *Sutherland Estates,* enno 1.226.821 akrad-douar, 20.955 den ha dekmiliadoù deñved, 69.268 lur sterling d'o ferc'henn bep bloaz, e-keit ha ma oa degaset gant enezenn Lèodhas, enni 437.221 akrad douar-gounit ha 25.937 kouer da c'hounit anezhañ, 26.937 lur feurm.

Kollet gounid ar gloan e oa kollet madelezh an douar ivez. hanter-kant bloavezh peuriñ dievezh gant ar meot a oa bet trawalc'h da zigoadañ ar menezioù ha da zic'heotañ ar c'hrec'hiennoù. Kaset e voe kuit neuze an darn vrasañ eus ar vugulien, e-lec'h deñved e voe lakaet kirvi da gantren dre ar vro, ha diwallet e voe ar brugeier d'ar c'hilheien gouez. Kertre e voe, hag e vez atav, feurmet da sportourien Bro-Saoz ar gwir da chaseal an demmed er c'hoadoù hag « e-lec'h un teñzor evit ar bobl », e-giz ma lavare Campbell-Bannerman, e teuas an Uheldirioù da vezañ « un dachenn blijadur evit ar vondianed ».

Dug Atholl an hini eo a zigoras rummad ar skarzhadurioù pa « naetaas » Lockhelm e 1784. Displegañ a ra Donald MacLeod en e levr *Gloomy Memories* penaos e troe ar seurt abadennoù : « Kaset e veze an dud er-maez eus o ziez goude reiñ dezho un hanter-eurvezh da bakañ o zraoù ha da sammañ o arrebeuri, ha neuze e veze peget an tan e-barzh ar gêriadenn. Hep tamm truez ebet e heulias ar soudarded ar reolenn-se... o skarzhañ kuit tud kozh koulz ha bugale a oa c'hoazh en o c'havell, pe merc'hed dougerez, daoust d'an enebiezh a veze

a-wechoù... En noz-se e oa un arvest meurdezus ha spontus da vezañ gwelet : holl diez ar vro o teurel flammoù hir war-du an oabl. Pignat a ris war ur grec'hienn... hag ac'hane e kontis daou c'hant hag hanter-kant ti war dan... C'hwec'h devezh e padas an tangwall, hag a-benn an diwezh ne chomas mui tra er c'horn-bro nemet ludu pe dismantroù o tivogediñ ». Pezh a zispleg Donald MacLeod a c'hoarvezas e Cill Donnan (Kildonan) e 1814. Hevelep tra a oa bet graet a-raok e bec'hioù all hag a voe graet c'hoazh goude. E 1854, e Gouinard, « ez en em gannas ar merc'hed ken na voe torret o divrec'h ouzh ar re daerañ anezho » a skriv James Cameron en *Old and New Highlands and Hebrides*. « Ha kement-se zoken ne voe ket a-walc'h da derriñ o fulor d' al lamponed gwadsec'hedik : derc'hel a rejont da vazhata ar maouezed dizifenn ken na voent holl astennet en o gwad, torret o izili pe o c'hostezennoù ha bronduet-holl o c'horf. » Pa veze bet distrujet an tiez e veze taolet ar gouerien e kornioù paourañ ar vro, er geunioù da skouer, pe karget war listri an harlu. « Gourc'hemennet e voe d' an dud paour, » a skriv Donald MacLeod, « en em vodañ holl e Loch Baghasdail (Loch Boisdale), (e-lec'h ma oa ar bagoù er fes), da glevout traoù gant un nebeut uhelidi. Ar re na zeufent ket, a voe diskleriet, a vefe kastizet hag a vefe lakaet dezho un dell a zaou lur sterling da baeañ. Pa oa bodet an holl, avat, setu ma voe tapet lod ha taolet el listri... Ma ho pije gwelet ar redadeg neuze, hag hemolc'hadeg ar boliserien, ho pije kredet, panevet liv kroc'hen an dud, e vijec'h bet kaset dre vurzhud e bro ar Gambia pe war Aod ar Sklaved en Afrika. »

Un niver mat eus an dud forbannet, ha na veze ganto na boued da zebriñ na binvioù da labourat, a varve kerkent hag erru. Ar re a chome er vro ne oa ket kalz bravoc'h o zonkadur ivez. Setu ar pezh a skrive diwar o fenn an Ao. James Lord, merour-meur domanioù Sutherland : « ken bras e oa o dienez ma veze ret d' ar re n' o doa penn-chatal ebet, goude lakaat e gouestl gant ar besketaerien kement traig o doa, diskenn a-gantadoù war an aod da gokesa. Ar re a veve er c'hornioù pellañ a oa ranket dezho en em vagañ gant soubenn linad ha bleud kerc'h. Ar re o devoa chatal a rae un dra doñjerus-bras : tennañ gwad eus o loened da veskañ gant ar bleud da zebriñ... » Ne lavar ket an Ao. James Lord en doa lakaet gwarded armet en-dro d' al lennoù da virout ouzh an dud marnaoniet da dapout dluzhed. Ne lavar ket ivez en doa difennet ouzh an dud yaouank a oa o chom en e zomanioù a zimeziñ, dindan boan a vezañ kastizet hag harluet. E mare an Ao. James Lord e tiskennas ar boblañs e kontelezh Cataibh (1.297.914 akrad-douar dindani) d' un ugent mil bennak a

dud (Taolenn 5). E 1905 avat e c'helle dug Sutherland kinnig e feurm, en ul levrig-bruderezh eus ar re gaerañ, 966.897 akrad douar-chase, hag en tu-hont da se e oa miret un nebeut tachadoù c'hoazh evit plijadurioù prevez an tiegezh Leweson-Gower.

Ar skarzhadegoù : un nebeut sifroù

Kroget e voe da vat gant ar *clearances* en derou eus an naontekvet kantved (14). Setu amañ, da skouer, penaos e voe « naetaet » (e-giz ma veze lavaret neuze) korn-bro Srath Ghlais (Strathglass) : e 1801 e voe kaset 799 den da Biktou, er C'hanada, e 1802 600 muioc'h hag e 1803 peder bagad all, 120 den e pep hini anezho ; e-doug an tri bloavezh-se e oa bet skarzhet eus ar vro, en ur gontañ a-gevret ar re aet d'ar C'hanada hag ar re aet d' ar c'hêrioù bras, 5.390 den ; e 1830 e oa argaset an holl re a chome c'hoazh.

Evel chatal e voe sammet kuit Skosiz. Evit bro-Biktou hepken e oa karget unnek bag e 1802, hag unnek c'hoazh (fretet a-ratozh evit e beizanted gant ul Lord Selkirk bennak) e 1803. An hevelep Lord Selkirk a gase 250 den kuit eus Uibhist mu thuath (Uist ar Suz) e 1802, 800 eus an enezenn Sgitheanach (Skye) e 1803, ha kantadoù all e 1804, 1805 ha 1806. En aber Moireibh (Moray Firth) e oa karget peder bag e 1803. Etre 1814 ha 1820 e oa skarzhet ouzhpenn 3.000 tiegezh, etrezo-holl ur 15.000 den bennak, eus o « mereurioù bihan brav e traoniennoù Sutherland » (Hugh Miller). E 1826 ez eo skarzhet an holl dud a zo o chom en enezenn Ruma (Rum) evit ober plas d' ur saver-deñved — unan hepken. E 1828 ez eo « tanavaet » poblañs Arainn (Arran) war urzh an dug Hamilton. En hevelep bloaz e laka Sir James Miles Riddell ober un nebeut skarzhadurioù en Aird nam Murchan (Ardnamurchan). Eilean nam muc (Muck) a zo skarzhet da vat, war un dro gant I Chaluim Chille (Iona), e 1849. Etre 1831 ha 1841 e kouezh poblañs Gleann Urchaidh (Glenorchy) eus 1806 da 831 hag hini Marbhainn (Morven) eus 2.137 da 1781 : e 1871 ne chome ket mil den zoken e Marbhainn. Etre 1834 ha 1854 e kaser 300 tiegezh kuit eus domani markiz Breadalbane. E 1846 ha 1847 ez eo gwall-daget kontelezh Earraghàidheal (Argyll) : kouezhañ a ra ar boblañs eus 97.371 e 1841 da 88.567 e 1851. E 1843 e « naetaer » Glencalvie, ha Srath Chonuinn (Strathconan) e 1848. Etre 1840 ha 1883 e forbanner 6.940 tiegezh eus an t-Eilean Sgitheanach. Poblañs Gleanna garadh (Glengarry) a gouezh eus 6.000 e 1745 d' un nebeut kantadoù e 1883. E 1845 e koll Tir-iodh (Tiree) 500 den. Eus Sollas, en enezenn Uibhist

(Uist), e skarzher 700 den e 1849 ; er bloaz war-lerc'h e kaser kuit ar 603 den a chome c'hoazh. E 1849 e kaser 500 den kuit eus Gleann Eilg (Glenelg). En enezennig Luinn (Luing) e veve 25 tiegezh : kaset int kuit e 1852 evit ober plas d' ur saver-deñved. En hevelep bloaz ez harluer an darn vrasañ eus an dud a chome c'hoazh e Cnoideart (Knoydart). Raineach (Rannoc'h), e kontelezh Peairt (Perth), a gouezh e boblañs eus 1.800 e 1851 da 900 e 1881. Etre 1821 ha 1881 e tiskenn poblañs Muile (Mull) eus 10.612 da 5.624, poblañs Colla (Coll) eus 1.235 e 1849 da 643 e 1881, hini Ulbha (Ulva) eus 360 da 51. E 1851 e kaser 2.000 den kuit eus Barraidh (Barra)... Hag evel-se betek 1881, pa 'z eo graet ar skarzhadur diwezhañ a-seurt-se e Loch Carrunn (Lochcarron).

An divroañ

Ne echuas ket divroadeg Skosiz ha dibobladeg Bro-Skos gant ar skarzhadegoù : kemeret e oa ar pleg, rivinet ar vro hag a-viliadoù ez eas Skosiz da glask o chañs en tu all d' ar mor, da emouestlañ en arme saoz, pe da grakvevañ er c'hêrioù bras ijinerezhel, e-lec'h ma oa ezhomm micherourien marc'hadmat. Zoken pa save, etre 1801 ha 1948, poblañs Glaschu eus 77.058 da 1.100.000 hag hini Dun Eideann-Lite (Edinburgh-Leith) eus 81.404 da 439.000 e talc'hed da zivroañ a-vil-vern : war-dro daou vilion a dud yaouank a guitae o bro etre 1861 ha 1946 (15) e-keit ha ma tiskenne poblañs an Uheldirioù (16) eus 370.738 e 1881 da 346.868 e 1945, gant ur c'hementad brasoc'h-brasañ a dud kozh.

Stad truezus an Uheldirioù

Emañ an Uheldirioù hiziv an deiz en ur stad truezus-meurbet, ha n' eus ket da grediñ e pado pell gouenn ar Ouezeled da vevañ eno ma n' eus kemm ebet, ha hepdale, en doare ma vez renet ar vro. Ma vez bremañ un tammig nebeutoc'h dibalamour an doareoù, e rank atav Skosiz dilezel o bro ha n' eus frankiz ebet dezho da c'hounit o douar. E miz Here 1915 (ur skouer a-douez meur a hini all) e oa roet d' an Dug a Sutherland an aotre da gas kuit ar verourien eus 114 akrad-douar e parrez Brora evit ledanaat e dachenn da c'hoari golf. Etre miz Ebrel 1912 ha miz Kerzu 1926 e oa graet 22.124 goulenn evit kaout atantoù en Highlands : 4.761 den hepken a voe roet dezho un dra bennak. Meur a wech o deus klasket ar gouerien kemer dre nerzh an douaroù lezet e fraost, hogen atav int bet kastizet kriz, hag ar pezh a zo c'hoarvezet e 1949 e Cnoideart (Knoydart) a ziskouez n' eus ket kalz tra kemmet. Daoust da labour ar vroadelerien,

daoust da daolioù-esañ kalonek evel hini *Clann Albainn*, emañ an Uheldirioù war o zremenvan (gw. taolennoù 6 ha 6*).

(Da genderc'hel.)

(12) Arabat krediñ e oa ar c'hlanioù ar stumm-orin eus ar gevredigezh keltiek : ne oa anezho nemet un aspadenn eus ar **mortuathan** hag a voe diskaret ha disrannet gant ar feodalerezh. Diazezet e oa ar c'hlan hag ar **mortuath** war an tiegezh : **clann** a dalvez kement ha **bugale, mortuath** kement ha **tiegezh bras.** Evel ma veze graet ur **mortuath** eus meur a glan, e veze graet ur c'hlan eus meur a v-**baile,** hag ur **baile** eus meur a diegezh. **Baile** a zo troet e saozneg gant **township,** e brezhoneg e c'hellfe bezañ troet gant **pennkêr.** Renet e oa ar **baile** gant kuzul ar pennoù-tiegezh, anvet a-wechoù **anbaichdheadh.** Pep tiegezh a oa perc'henn war e di, e arrebeuri, e vinvioù, e loened, e chatal, e zeñved : an douar avat a oa kumun etre holl dud ar **baile.** Pep tri bloaz da nebeutañ e tibabe an **nabaichdheadh** peseurt parkeier a vefe gounezet, pere a vefe lezet dindan geot, ha dre deurel prenn e vezent ingalet etre an tiegezhioù da labourat. Ar bugul a oa e gopr an holl (e lodenn-zouar a veze torret evitañ gant ar re all) hag ar peuriñ a oa kumun : pep tiegezh en doa ar gwir da gas warnañ un niver resis a loened anvet **suimachadh.** En inizi e oa ivez ur bezhinaer e servij an holl. War un derez uheloc'h e oa heñvel frammadur ar c'hlan ouzh frammadur ar **baile** : ar rener a veze dibabet dre vouezhiañ. E div enezennig kollet er Mor Atlantel, Heilsgeir (Heisger) ar Venec'h hag Heilsgeir ar Merc'hed ez eo bet studiet ar stumm-kevredigezh-se **in vivo** gant Alaistair MacGillemhicheil. Embannet en deus e notennoù e dibenn ar **Crofters' Commission Report,** 1884.

(13) Setu amañ un nebeut sifroù : e 1878, war an 18.946.694 akrad-douar a zo e Bro-Skos e oa perc'hennet 7.957.500 gant 68 den hepken ; kenetrezo e oa 580 den mistri war 14.806.208 akrad, ha 17.548.828 akrad, da lavarout eo Bro-Skos en he fezh war-bouez ur milion akradoù, a oa perc'hennet gant 1.758 den. E-keit-se, war an 3.360.018 den a veve er vro e oa 3.227.889 ha n'o doa ket an disterañ tammig douar war o anv.

(14) Goude lenn an holl sifroù a zo embannet da heul en em c'houlenno al lenner moarvat penaos e c'hellas biskoazh Skosiz gouzañv kemend-all a draoù hep en em sevel. N' eus ket a emsavadeg-pobl avat hep urzhiadur na renerien, hag an holl renerien a oa e servij ar Saozon. Gwashoc'h a zo, ar bastored ivez a oa aet, war-bouez un nebeut, a-du gant ar re binvidik. Hag an hinienoù a gemeras tu ar werin, evel Norman MacLeod, a gavas gwelloc'h kas o c'henvroiz d' ar broioù estren eget stourm a-enep al landlorded. Hevelep fazi hag a reas ar C'hembread Michael D. Jones, eus ar Bala, ur pennadig amzer diwezhatoc'h.

(15) Setu amañ ar sifroù resis. Etre 1861 ha 1871 ez eus bet 117.002 den o tivroañ ; etre 1871 ha 1881, 93.328 ; 1881-1891, 217.418 ; 1891-1901, 53.356 ; 1901-1911, 254.042 ; 1911-1921, 238.587 ; 1921-1931, 391.903 ; 1936-1946, 410.000. Hervez a lavare Douglas Young e miz Meurzh 1948, en ur brezegenn da gevrenn al Labour Party e Skol-Veur Aberdeen, e oa bet ouzhpenn 100.000 Skosad yaouank o tivroañ e-pad an tri bloavezh a-raok. E 1946 e kuitae 49.000 Skosad yaouank o bro, 41.000 anezho evit mont da

Vro-Saoz, 8.000 evit mont d'ar broioù tramor. Gwashoc'h eo c'hoazh stad an traoù eget na ro ar sifroù da gompren : daoust ma 'z eo bet kresket poblañs Bro-Skos eus 370.000 den etre 1901 ha 1931 e oa, e 1931, 219.000 den nebeutoc'h e-touez ar re dindan 25 bloaz, ha 589.000 muioc'h e-touez ar re ouzhpenn 25 bloaz dezho.

(16) Ar sifr roet amañ da heul ne ziskouez ket e gwirionez poblañs an Uheldirioù met hini kontelezhioù Cataibh, Ros agus Cromba, Inbhirnis, Earraghàidheal, Bod ha Peairt (Sutherland, Ross and Cromartry, Inverness, Argyll, Bute and Perth).

Ur skrivagner bras ne ra ket ul lennegezh. Hogen kalz a skrivagnerien vihan, dre forzh labourat, a ra ur yezh.

Tangi MALMANCHE,
diwar rakskrid gallek Salaun.

Bretoned, na gomzit ket kement eus yezh kozh ho tadoù, met komzit muioc'h trefoedach nevez ho pugale !

Tangi MALMANCHE,
diwar rakskrid gallek Salaun.

An Dastumaden "SAV"

gant *Herve KONAN*

E div lodenn, e c'heller troc'hañ buhez « SAV », 1936-1940, 1940-1944, n' eo ket hepken e-keñver an darvoudoù met ivez e-keñver tevder an dastumadenn hag an danvez, Niv. 16, diskar-amzer 1939, 38 pajenn, Niv. 17, nevez-amzer, hañv 1940, 80 pajenn. Mar deo an eil maread an hini talvoudusañ e-keñver ar mouladur, ar c'hentañ a zo bet ivez talvoudus e-keñver buhez an Emsav en ur vodañ ar vrezhonegerien emskiantek a veve e Pariz hag en tro-war-dro.

En eil lodenn e voe moulet kontadennoù Y. Ar Go, an holl bennadoù gouestlet d'ar Yezhoniezh, lizhiri ar Gador-Tabutal, pezhioù-c'hoari T. Malmanche ha J. Priel, eñvorennoù R. Jestin, Meven Mordiern ha Taldir. Er c'hontrol, el lodenn gentañ e kavomp an oberennoù hirañ a varzhoniezh gant « Koroll ar Maro hag ar Vuhez » X. de Langlais ha « Strobad Barzonegou » Kerverziou.

Lakaet hon eus dindan an talbenn : « Barzhoniezh » kement tra a oa bet skrivet e gwerzennoù daoust ma n' int alies nemet rimadelloù. Gallet hor befe marteze o renkañ dindan an talbenn : « Gwerzaouriezh », met ne vefe ket bet aes bep tro ober an disparti. Kement-se, koulskoude ne vefe ket bet barn o zalvoudegezh evit an eternite rak bez ez eus rimadelloù plijus ha barzhonegoù divalav.

Al lodenn vras eus ar c'hontadennoù ivez a glask hepken diduellañ. Un druez eo o defe tud evel Soaik Jonkour lezet o fluenn da verglañ ; mar kavont « Al Liamm » re uhel diouzh o doare, perak ne gasont ket o labour da « v-Bleuñ-Brug » a rafe degemer mat dezho moarvat ?

Menegomp c'hoazh al labour boulc'het war dachenn ar « Werinoniezh ».

ROLL AR PENNADOU EMBANNET GANT AN DASTAMADENN "SAV"

Renket hervez renkadur Ensavadur Breizh
(Gwalarn, 130/42, Du 1940)
Goañv 1936 - Nevez-amzer 1944
Savet gant Herve KONAN

0. — YEZHONIEZH

00 : Yezhoniezh dre vras :

Youenn KERDRAON
Eun ali war ar Brezoneg lennegel 5/25

F. FALC'HUN
Peurunvani ar Brezoneg 31/87

Th. JEUSSET
Anoiou lec'hiou Breiz-Uhel 27/59, 28/75, 29/85,
» 30/84, 31/79

Alan RAUDE
Kudenn ar Z ; endout ; ar c'hemmadur T/Z .. 25/75

01 : Geriadurezh :

Y. An DIBERDER
Ar ger MU 28/63

Yeun Ar GO
Geriou brezonek beo 18/68, 19/55, 20/18, 22/27, 23/63

GWILCHER
Geriou ha troiou-lavar implijet e Plouvian (Leon) 31/54

R. An H.
Ar c'harr-tan a vremañ 23/83

F. VALLEE
Ar ger *Gloued* e Brezoneg hag e Kembraeg 19/55

X...
Geriou nebeut anavezet 30/71

02 : Yezhadurezh :

Alan RAUDE
Perak ez eo fall lakaat A dirak ZO 31/55

F. VALLEE
Linennadur da gevreadurez ar Brezoneg 28/5
Eveziadennou diwar-benn ar yez lennek 31/36

04 : Soniadouriezh :

F. FALC'HUN
Kemmaduriou kensonennou ar Brezoneg 26/8,
» 27/70, 28/58, 29/35, 30/56, 31/40
An dorz d' ar ger 30/66

IAKTIMAGUS
Ar son CH hag ar ger CHADENN 17/66

Alan RAUDE
Ar geriou o teraoui gant « GWL » ha « GWR » 24/65

F. VALLEE
Ar ger *Kadenn* 18/70
Eveziadennou diwar-benn ar yez lennek 30/69

05 : Gwerzaouriezh :

Maodez GLANNDOUR
Gant hentou meur ar Gwerzaoua 18/31

07 : Kelennadur ar yezhoù :

D. K. KONGAR
An dra reta 17/62

X...
Ar Brezoneg er Skol (Prezegenn er Gorsez) .. 4/28
Cachin hag ar yez 8/19
Ober a sav eun arnodenn 10/14
Skol Ober 6/20

08 : Istor ar Yezhoù :

RIVOALLAN
Iwerzon ha Breiz (diverra eur brezegenn) 2/24

I. — LENNEGEZH

10 : Lennegezh dre vras :

R. AODIG
Eur ger a drugarez (d.w.b. Kervarker) 1/10

11 : Henlennegezh :

Y. An DIBERDER ha Y. Ar GO
Enezenn Iz Goueledet er mor 19/7
Lai Osian e douar ar yaouankiz 23/8
Danevellou a Vro-Skos 21/6

Y. Ar GEVELLEG
Ar Marc'heg Graelent... ..... 30/31

Elias LONNROT
Pedervet kanenn ar « c'h-Kalevala » (tr. gant Kerlann) 17/21

X...
Sarmon evit Gouel an Holl-Sent 22/49

12 : Barzhoniezh :

ALAN
Noz Avelek 9/15
Hekleo 17/5

BARON Dll
Dasorc'het 1/9

BARZ KERAVEL
Kimiad Ar Vagerez 20/24

BARZ SANT GWENOLE
Garig Hir ha Kofig Moan 20/21

BLEIZ KOAD MARVAILH
Va menoz 26/93

Charlez Ar BRAS
Morgan 21/49

KALLOC'H
Kan an Divroet 5/5

KERLANN
Dañs ar Biz Krog 14/6

KERVERZIOU
Barzoneg 14/4
Eur Strobad Barzonegou 16/15

KLAOZENNEG
Kuzuliou an Ejen d' ar Vuoc'h 17/56

DIANAV
Mammig ar Gwenan 11/12

Job DIERE
Son-Varzoneg 17/33

ERWANIG
An Ergerzerez 7/23
Kemenn 8/2
Lec'h oun-me ganet 12/37

EGILE
Maro ar Pemoc'h 31/30
Kaoc'hkezeka 31/32

Fañch GWEGEN
Evit Ar Frankiz 17/10
Y. V. GWIZOUARN
Mojenn 20/21
ISEULT TRAMOR
D' eur Mignon 31/78
Ar YEODET
Gwenn, Merc'hig Breiz 30/24
LAGAD EEUN
Al Laer en Iliz 31/64
Xavier de LANGLAIS
Koroll ar Maro hag ar Vuhez 9/2
LAOUDREGER
Setu Perak 1/6
Ar Goustiañs 1/21
Trouz ar Pokou 5/3
Al LOUZAOUER
Bela 7/21
Asinus Asinorum 8/24
Y. M. MAB KOIG
Ar Glao 8/5
MABLERN
Lizer eur Plac'h Yaouank 4/13
Yaouankiz 2/17
Miziou Du 30/73
MAODEZ GLANNDOUR
Stella Maris 17/7
Noz-Veiz 17/8
P. M. MEVEL
D'unan Dianket war an Hent-bras 22/46
Distro 22/46
R. Ar MOUGN
Kraksonennou 21/47
PAOTR Ar RUN
Sadorn da Noz 7/20
Prosper PROUX
An Den Sammet Pounner 1/21
Kilhog ar Barrez 1/28
War Varo an Targas Grigri 17/57
ROB SOUTHEY
Bishop Hatto (tr. gant Maen-Tan) 2/15

TALDIR
Barzaz 24/39
Eun TREGERIAD
Ar Barz 20/29
F. VALLEE
Ronsard 30/30

13 : Kontadennoù :

ANDERSEN
Ar Rederien (tr. Alan) 10/32
AB-CHOUCHENN
Lizer 12/28
Abend-Vichy 18/75
DREZEN
Skrapadeg Avalou Treougi 9/35
Ar Bilhed Mil Lur 26/5
Kalon an Oan 27/23
ERWANIG
Penaos e voe tapet ar soudard e vourrou kaer .. 6/3
Jili An Tort 4/15
Eur Gaoz Vraz 5/18
An Teir Steredenn Aour 14/18
C'hoant am eus 15/28
Breur Lirzin (diw. Grimm) 17/37
Ar Paotr Chañsus 11/4
Eun Taol Pesketaerez 13/3
Y. Ar GO
Sorserez Beleg 11/17
An hinien devoa lazet pemp mil ha kant 11/28
Gras Doue 18/11
Burzud Sant Tu-Pe-Du 27/80
P. GOULARZ
Tri Bloaz 15/13
Anasthaz GRUN
Netra, nemet (tr. gant E. Ar Rodelleg) 5/23
Gway Ar YOUDIG
Ar Machigod hag ar Vif 30/81
YAW
Pevar Flank 29/43
Soaïg JONKOUR
Renan Al Louarn 10/27
Renan ar Maout ha Yann Vourdel 11/36

Eun Droiad Chase gant Renan ar Maout hag an Ao. Chesnel 13/11
Ar Marc'hadour C'houiled-dero 20/14
Renan ar Maout ha Kolaïg Ar Meur o vont d'ar Foar 23/67
Kentel an Ao. Person da Soaïg ar Marichal 21/37
Al Louarn laer 15/8

LAGAD EEUN
Ar Marc'h-houarn dre Dan 29/47

LAOUDREGER
Mon hag he Azen 2/9, 3/15
Tec'hadenn ar Sant 7/14
Ar Chapel Wenn 30 27

LOSTAGLAO
Serrit ar Gloued war ho lerc'h 28/36
Eur Varnedigez C'haro 31/6

MABLERN
Piou a lazas Reun 3/21
Ar Banniel Bras 20/5
Ar Soudard Dianav 22/5
Deiz Kenta 'r Bloaz 26/48

MAODEZ GLANNDOUR
Mab Koupaia 18/8

Y. M. MAB KOIG
Ha Petra e oa ? 10/17

MAK TWAIN
Eun Taol Avel (tr. gant Laoudreger) 8/15

H. TREZIEN
Eun Huñvre hepken 21/27

Yann VRIANT
Ar C'hofad Kignez 17/53

XXX
Ar C'hanoliou-teuz 31/59

X...
Ar Paour hag e Donkadur (kontadenn eus Bro-C'hres troet gant Milin ar Mee) 10/36
Ar Vorverc'h (kontadenn eus Iwerzhon troet gant Mablern) 12/39
Ar Pevar Den Dall (Mojenn Sinaat) 17/55
Perak eo ken ker ar c'hig-moc'h (diwar ar Saozneg gant Mablern) 18/4

15 : Skridvarnerezh hag arnodskridoù

BOD-SPERN
Stourm ar Garantez (pezh-c'hoari Norvegiat) .. 2/29
Y. THOMAS-RAVALLEG
Bro an Dardouped 31/33

Pennadoù ar Gador-Dabutal

R. Le BEC
Respont da bennad *Egile* (niv. 22) 23/48
Y. An DIBERDER
Respont da *Vallee* (niv. 24) 25/54
Respont da *Kolas Suignard* (niv. 26) 27/44
EGILE
Diwarbenn rimadellou-bugale 22/30
Y. Ar GO
Eveziadennou (d.w.b. Makbez) 23/48
Respont da *Vallee* (niv. 24) 25/54
Respont d'an *Dr Maury* (niv. 24) 25/54
Respont da *Lan* hag *Herve* 27/44
L. CHALIER
Itron-Varia Garmez 23/48
Respont da *Egile* (niv. 22) 23/48
Jos YOUINOU
An doare-skriva 26/60
Dr MAURY
Brezoneg beo ha Brezoneg lennegel 24/58
MEVEN MORDIERN
Notennou yezadur 24/58
R. P. L. DE LA MONNERIE
Eveziadennou 23/48, 24/58, 25/54, 26/54
LOK
d.w.b. *Goulc'hen Morvan* 25/54
A. J. RAUDE
Respont da *Kolas Suignard* (niv. 26) 27/44
P. Ar REST
Doare-skriva 25/54
K. SUIGNARD
D'an aozerien trefoedachou 26/54
Respont da *Y. An Diberder* (niv. 25) 26/54
F. VALLEE
Respont da *Y. Ar Go* (niv. 23 - « Makbez ») .. 24/58
Respont da *Y. Ar Go* (niv. 25) 26/54

X...
Niverenn 21, SAV 22/30

16 : Eñvorennoù :

Remont JESTIN
Eñvorennou a Durkia 20/71, 22/39, 24/85

E. O'MALLEY
Eñvoriou brezel war-dro Cork (tr. gant Paol Kentel) 20/77

MEVEN MORDIERN
Notennou diwar-benn eur POU eus ar Broiou-Krec'h 27/4
Eñvorennou Bugeliez 31/4

MABLERN
Paradoz hor skrivagnerien (d.w.b. L. Ar Floc'h ha Jakez Riou) 18/81

PAOTR JULUEN
Eñvorennou eur paotr-e-bluenn 24/74

TALDIR
Eñvorennou yaouankiz 26/24, 27/29, 28/40,
» » 29/51, 30/78

17 : C'hoariva :

ERWANIG
Yer Giz Nevez 31/25

Lady GREGORY
Ar Vrud a Red (tr. diwar ar Saozneg gant Maen-Tan) 18/46

JOBALEON ha LAOUDREGER
Ar Sorser 14/18

Tangi MALMANCHE
Gwreg an Toer 24/7
Salaün Ar Foll (lodenn) 27/52

Jarl PRIEL
An Dakenn Dour 25/6
Ar Baleer-Bro 26/63
Ar Vatez Vihan 29/4

18 : Lennegezh ar Vugale :

ANDERSEN
Ar Rederien (tr. gant Alan) 10/32

BREUDEUR GRIMM
Breur Lirzin (tr. gant Erwanig) 17/37

X...
Teir c'hontadenn alamanek (tr. gant More) 16/5
Diou gontadenn evit ar vugale (adaozet gant More) 17/34

II. — ARZ

19 : Istor al Lennegezh :

LOK
An Istor Bras hag an Istor Bihan o skoazellat Istor al Lennegez 23/57
Notenn eul levrier Breizad (1 634) 24/35 25/22
Alan RAUDE
Koun eur Mignon a zaou vloaz 'zo : Kolas Suignard 30/3
SAV
Yann-Vari Perrot 31/4
Y. V.
Diwar-benn eun nebeut gwerziou ha mojennou koz (Sav : 20) 21/35
X...
Prosper Proux 1/27

20 : Arz dre vras :

ERWANIG
Chapel nevez Lanuon 13/2
Yann GUINARD
Arz e Breiz 1/25

24 : Tisaverezh :

ERWANIG
Savadurez-tiez brezon an amzer-vremañ 9/43

27 : Sonerezh :

BOULBIN hag Ar BARZ
An Dour 31/55
CHOPIN ha MESTREIZOK
Faltaziennou war bevar eus Noz-kanou Chopin . 26/50
MESTREIZOK
Kanou Keltiek 28/64, 29/79, 31/74
VALLEE
Keltia 'Vo da Viken 31/57

III. — ISTOR

30 : Istor dre vras :

KERLANN
Bro-Suomi, hec'h istor hag he Lennegez 9/17

Y. M. MAB KOIG
Bro-Norvegia 3/2, 4/3, 5/7, 6/6, 7/4, 8/6

31 : Ragistor :

FLAUBERT
Dre an Aodou hag ar Parkeier 1/17, 2/19

MEVEN MORDIERN
Notennou diwar-benn eur POU eus ar Broiou Krec'h 27/4
Bozadou Deskadurez eus Sac'had St-Briz 30/5, 31/8

IV. — ARBOELLEREZH

41 : Kenwerzh :

KERWERC'HEZ
Ar Brezoneg er C'henwerz 23/26

KOULOUARN
O Klask Boued 18/70

Y. M. MAB KOIG
Ar C'henwerz hag ar Brezoneg .. 12/3, 14/41, 17/71

MABLERN
Beza Trec'h 18/73

42 : Labour-Douar :

H. M.
Implij al Livaduriou Nitret mat da anaout 16/31

47 : Merdeadurezh :

Admiral LAURENT
Kenvoaziou Merdeadurez Bro-C'hall 10/9

V. — GWERINONIEZH

50 : Gwerinoniezh dre vras :

X...
Gwerz Ker Iz .....

51 : Kanaouennoù ha Sonerezh-Pobl :

Yeun Ar GO
Intañvez Goezec 26/22
Ar Grasou 29/73
Ar Vleunvenn Lili 30/79
An Diaoul Kounnaret 31/23

PENGWERN
An Douar hag an Den Koz Dall 24/69

Yann VRIANT
Paotr e Vragou Paper 23/47
Bolomig 23/46
Son an Nevez-Amzer 25/64

X...
Son an Nezadeg 15/4
Gwerz ar Roue Gralon ha Ker-Iz 19/46

52 : Marvailhoù :

Y. DREZEN
An Intañvez hag ar Vi (fentigell) 25/73

LAOUDREGER
Boudadeo 30/74

An UHEL
Dimezi Sant Pêr 25/67

H. Ar SPERNEIER
An Aotrou hag ar Mousig 6/15

53 : Krennlavarioù :

Yann VRIANT
Regennou Droch 20/10
Krennlavariou 27/28, 28/57, 29/73, 30/72, 31/35

X...
Divinadellou koz 21/34, 22/35, 23/81, 24/83,
» » 25/81, 26/92, 27/58

54 : Kredennoù-pobl :

ERWANIG
Kredennou ha Brizkredennou e Breiz-Izel 21/54,
» » 22/58, 24/43, 25/33

55 : Boazioù-pobl :

H. Ar MENN
An dimezi e Kerne 1/23

Perig An NOZ
An anoiou a ra Bretoned 'zo eus o gwragez 22/36

VI. — SKIANTOU

63 : Strilhouriezh :

H. M.
Ar Potas 13/17
An Hudrogen 15/19

66 : Naturouriezh :

Y. Ar GO
Ar Sourded 17/58

VII. — PREDEROURIEZH

74 : Politikerezh :

KERLANN
An Oustacha ha Dieubidigez Kroatia 19/59
Y. Ar GO
Eur Brezegenn vrezonek gant Napoleon III 21/42, 22/38
Leon FLANDREZ (Lion des Flandres)
Diskleriadur 23/75
Yann VRIANT
Ar Rouelerien hag ar Brezoneg 22/9
H. Ar SPERNEIER
Spontailhou 13/7

77 : Kristeniezh :

ERWANIG
Lavarou ar Fur Kadok 10/6
Maodez GLANNDOUR
Pardon Sant Erwan 10/3
Alan J. RAUDE
Guerzenn en Intron-Varia Plasmaneg 24/52

VII. — YEC'HEDOURIEZH

85 : Keginouriezh :

TAL-HOUARN
Amann gwenn e giz Naoned 2/28
X...
Kregin Sant Jalm 5/30

IX. — STOURM KEVREDIGEZHEL

91 : Abostolerezh :

MABLERN
Respont d'eur c'halvadenn 2/27

P. J.
Prederiadennou 7/24

TRELORN
A-hed an deiziou 6/23
Perak ? 1/3
Penaos 2/3
Ni, ar re yaouank 3/24

X...
Gorsedd ha Bleun-Brug, 1938 ..... 12/47

95 : Oberoù yaouankiz :

Jermen BRETON
Eun hent d'ar yaouankiz Vrezon 1/14
Kemenn 15/3

J. Ar C'HOADOU
E Kamp ar Releg 4/26
Herberc'hti Yaouankiz Vreiz 7/2
Ar Yaouankiz en Herberc'hti Yaouankiz Vreiz 8/21

Y. A. B.
Ar Skol-Hañv 16/33

MABLERN
An Amzer 11/43

97 : Emzifenn :

Jermen BRETON
An Divroadeg Vrezon er Perigord 2/22

KUZUL KER-VREIZ
Furchadeg e Ker-Vreiz, 1939 ..... 16/35

TRELORN
Trouz e Pariz 5/27

Plouezeg, 30 a viz Kerzu 1952.

Notenn : Chom a ra bepred niverennoù eus « Sav » da werzhañ e ti Al Liamm.

NOTENNOU

KANV

Loeiz Herrieu a zo aet da anaon en Alre d' an 22 a viz Mae, d' an oad a 74 vloaz. Kinnig a reomp da Loeiza er Meliner ha d' he bugale hor gourc'hennoù a gengañv.

HOR MIGNONED. — Mari Anaig, Erwan hag Herve Olier a zo laouen o reiñ da c'houzout ez eus bet ganet dezho ur c'hoar vihan Rozenn, e Sierck, d' an 19 a viz Mae.

Erwan Mocaër hag an Dimezell Troyaux a zo bet eureujet e Chapel Santez Anna ar Palud, d'ar 4 a viz Mezheven.

Glaodina Laurent, merc'h an doktor Charlez Laurent, a gemenn deoc'h hec'h eured gant L. Guilleux, e Toulon.

Hor gwellañ gourc'hemennoù d' an holl.

PROFOU. — Sed roll ar profoù hon eus degemeret e-korf an daou viz diwezhañ :

EBREL. — Y. Chapel, 50 lur ; F. Ters, 1.000 ; Dll O. Chevillotte, 1.000 ; M. Loiselle, 500 ; Kab. Y. Souffes, 1.000 ; P. Rolland Gwalc'h, 1.000 ; Er malour koh L. er M. 1,000 ; A. Hemlin, 300. — **War un dro,** 5.850 lur.

MAE. — F. Elies, 1.000 lur ; It. Galbrun, 500. — **War un dro,** 1.500 lur.

Abaoe derou ar bloaz hon eus degemeret 39.354 lur. Nebeut a skoazell hon eus bet en daou viz diwezhañ. Ret eo kaout soñj e vev Al Liamm hepken dre ar profoù a vez kaset war eeun d'ar gelaouenn. Trugarez d'ar brofourien.

KOUMANANTERIEN. — Goude ar 150 lizher hor boa kaset daou viz 'zo da dud bet koumanantet gwechall d'**Al Liamm,** hon eus bet 7 adkoumanant. Nebeut a dra eveljust, hogen ur c'hammed evelato war-du ar **500** KOUMANANTER.

BRUDEREZH. — Kaset eo bet niverenn 37 **Al Liamm** d' ar c'helaouennoù-mañ : **L'Echo de Lannion, La Résistance de l'Ouest, Le Petit Bleu des Côtes-du-Nord, Le Progrès de Cornouaille, Le Télégramme.** E niverenn 362 an « **Echo de Lannion** » (30-5-53) ez eo bet embannet ur rentañ-kont diwar-benn hon niverenn diwezhañ. Bep taol, e vez moulet en « **Echo de Lannion** » ur pennad e brezhoneg KLTG.

TEZENN. — D'an 30 a viz Mezheven en deus hor c'heneil Paol Kentel displeget e dezennoù dirak Skol-Veur Pariz. Danvez e dezenn vras a oa « An niver-daou e brezhoneg » hag hini an dezenn vihan « Bezhinataerien Gerlouan ». Goude pemp eurvezh diviz gant e varnerien ez eo bet kavet Paol Kentel dellezek eus an doktorelezh

gant ar meneg enorus. Hor gourc'hemennoù gwellañ a ginnigomp dezhañ.

DA VIGNONED LOEIZ HERRIEU. — An itron Herrieu hag he bugale a drugareka an holl re o deus skrivet dezho da geñver marv Loeiz Herrieu hag a c'houlenn diganto bezañ digarezet dre ma n' hellont ket respont d' an holl lizhiri.

GRASOU YEUN AR GO. — E 1945 e oa bet embannet, gant Kabusined Rosko, ul levr anvet « Ar Grasoù, pe ar pedennou evit ar re varo, dastumet ha renket gant Yeun ar Go ». Tri mil skouerenn a oa bet tennet eus al levr-se ha nebeut amzer goude e oa gwerzhet ar pep brasañ anezho. Bremañ ne gaver skouerenn ebet mui da brenañ. Koulskoude e oa goulenn atav da levr Yeun ar Go. E-lec'h ma ne vez ket lavaret ar Grasoù mui ez eo deut an nozioù-beilh da vezañ disliv a-walc'h, pa ne ouzer ket ober tra nemet dibunañ chapeledoù dibaouez : un doare personeloc'h ha deneloc'h o doa an nozioù-beilh kozh breizhat. Setu ar pezh a-hend-all o deus santet beleien zo a zo bremañ o treiñ ar grasoù kozh... e galleg !!! Met daoust hag e c'hello ar galleg mirout ar from eeun a sked ken brav en destenn vrezhonek ? Ne gredomp ket, ha bezet a vezo, ar galleg e Breizh a zo an enebour a zistruj hon ene hag a rankomp stourm outañ. Setu perak e vezo deut mat al levrig embannet en deizioù-mañ gant Yeun ar Go : « Pedennou evit eun noz-veilh gant eun den maro ». Re ger e vije bet adembann an destenn gentañ war he hed ha kavet en deus gwelloc'h an dastumer dibab un nebeut e-touez e bedennoù hag o renkañ e doare ma raint ur bloc'h, prest da vezañ lennet. Spi hon eus e vezo degemeret mat e levr, ha dreistholl e vezo graet implij anezhañ : bez e tlefed kemer ar boaz da lenn anezhañ a vouezh uhel en nozveilhoù. Al levrig a zo e gwerzh e ti an Ao. Le Dault, straed René-Madec, Kemper. KRP. 111-78 an Naoned. Ar priz a zo 100 lur. Priz an dek skouerenn prenet a-gevret a zo 650.

VIKING. — Ur gelaouenn e galleg moulet evel kaieroù yaouankiz ar Vro Norman. Kavout a reer e-barzh pennadoù a dalvoudegezh diwar-benn pobladoù an Hanternoz. En niverenn 12 ez eus ur pennad gant R. Y. Kreston diwar-benn an Inizi Feroë.

Koumanant : 800 lur. A.-G. Patin, 28 rue Vaneau, Paris (7e). C.C.P. Paris 7848-12.

TOPONYMIE DE LA COTE BRETONNE. — Goude enklask an Ao. Guilcher setu unan all gant an Dr Dujardin o studiañ an aod etre Konk-Leon hag an Arc'hantell.

GEIRIADUR PRIFYSGOL CYMRU. — C'hwec'hvet lodenn geriadur bras Skol-Veur Kembre a zo o paouez dont er-maez (eus ar ger « Brethyndy » d' ar ger « caeth »). Ar skouerenn a goust 6 chilling. Skrivañ da : The Secretary of Wales, board of Celtic Studies, University Registry, Cathays Park, Cardiff.

Y BYWGRAFFIADUR CYMREIG HYD 1940. — Ur geriadur kembraek ennañ un diverra eus buhez tud vrudet Kembre pe o deus bet darempred gant Bro Gembre. Priz 42 chilling. 20 Bedford Square, London. Al levr a zo bet embannet gant kevredigezh ar « Cymmrodorion ».

AR STROLLAD MANER. — Savet eo bet ar strollad-se e Pariz e miz Here 1951. E vennad eo bodañ ha skoazellañ ar Vretoned a zo e Pariz ha tro-war-dro, war dachenn ar relijion hag hini an darempredoù mat. Dizoleiñ a ra e pep karter ar Vretoned reuzeudik. Mont a ra d' o gwelout en ospitalioù. Bep miz e vez graet bodadegoù, sarmonioù e galleg ha brezhoneg. Ar strollad a denn ivez bep miz ur gelaouennig a servij da liamm etre c'hwec'h kant familh bennak. Sekretouriez ar Strollad Maner : 11, avenue Laumière, Paris (19e).

KEMBRE. — E Bangor, en eil sizhun a viz Mae, ez eus bet kondaonet ur c'hembread yaouank, Peter R. Lewis, da 18 miz toullbac'h, dre ma oa bet kavet poultr ha didarzherioù en e gerzh. P. R. Lewis a zo ezel eus an Emsav Republikan. Ar barner en deus kastizet anezhañ a zo ur Saoz, en doa nac'het an deiz a-raok lezel al leourien da ober o le e kembraeg. An holl vroadelourien a zo unanet da glemm a-enep ur varnedigezh ken garv.

MARC'HAD MAT. — Gant priz ur bombezer ponner e c'hellfed sevel tregont skol, pe daou ijin da reiñ tredan da 60.000 den pep hini, pe daou ospital kaer, pe 80 kilometrad hent e simant houarnet.

E BRO SVEDEN. — E 1952 ez eus bet embannet 3.714 levr e Bro-Sveden. E-touez ar re-se e oa 644 levr a faltazi, 264 anezho skrivet war-eeun e svedeg. Bez e oa 10 pezh-c'hoari, 104 levr-barzhonegoù, 522 levr evit ar vugale pe ar grennarded. E-touez al levrioù a skiant e oa 347 diwar-benn lezennoù ha kevredigezh, 289 diwar-benn arboellerezh, 201 diwar-benn relijion ha kredenn, 185 diwar-benn douaroniezh, 171 diwar-benn yezhoniezh, 154 diwar-benn arz, 136 diwar-benn skiantoù natur, 135 diwar-benn teknelezh ha 111 diwar-benn buhezoniezh. Unan eus ar romantoù skrivet war-eeun e svedeg, **Invandrarna** gant Vilhelm Moberg, a zo bet gwerzhet ouzhpenn 100.000 skouerenn anezhañ.

DIWAR-BENN PENNAD ARZEL EVEN
« GERIOU NEVEZKELTIEK E GALLEG »

Keuz am eus bet o welout ar pennad talvoudus-se nammet gant ur bern mankoù, un dra hag a c'hoarvez alies, siwazh, er pennadoù gouiziegezh.

BALAI : Ar stumm brezhonek n' eo ket **balaenn,** met **balaen** (distaget alies **balein**). Ar ger o vezañ gwregel e vezer techet, anat eo, da gavout ennañ un dibenn **-enn.** Evit an hevelep abeg moarvat e kaver skrivet alies **skubellenn** evit **skubelenn.**

BERNIQUE : N' am eus klevet gwech ebet distagañ **brennig,** met atav **brinig** pe **brenig.** Ma vije anavezet « brennig » en un tu bennak e vijen techet a-walc'h da grediñ e teu diwar « bronn »!

KAOTERIAD : Perak menegiñ ez eo gwregel ar ger e galleg pa 'z eo gwregel ivez e brezhoneg ?

KREZ : Ar ger-se a zo anavezet mat, a drugarez Doue, e brezhoneg bremañ, hag un tamm dre-holl. Un dalvoudegezh ledanoc'h en deus eget « roched » pe « hiviz » hag ar c'hrezioù a zo an holl zilhad dindan dre vras.

DRUILH : N' eo ket hepken el lavarenn « diouzh an druilh » e kaver ar ger, met an ognon, ar charlotez... a vez lakaet a **zruilhoù** pe a **zruilhadoù** e pign.

GOELAND : Nann, ar skritur reizh e brezhoneg a zo **gouelan** ha

neket **gwelan**. Evit an hevelep abeg ma tlejed skrivañ **gouetur** ha neket **gwetur**.

COUTELAS : Moarvat ne zeu ket diwar **kontell-lazh,** met ne welan ket perak e vije falloc'h ar gêr-mañ eget « kontell-lazhañ », er c'hontrol.

PINGOUIN : Stumm brezhonek ar ger a zo evel just « penn-gwenn » ha neket « pengwenn ».

Gwir eo em eus kavet bravoc'h war « Bleun-Brug » Ebrel-Mae, pajenn 9 : « Ar re glañv, zoken ar re ne zalc'hont ket ar gwele, a c'hell kemeret un dra bennak... ». Gwir eo e tle bezañ ur gwall labour tremen e amzer o terc'hel ar gwele, dreist-holl evit tud klañv ha fur e vo d' o c'hofesour reiñ aotre dezho da evañ un dra bennak ! F. K.

SALUD D'IT, ANKOU !

Ar ret, ar ret hepken,
Ankou tad an Anken,
Netra kent, netra ken.
La Villemarqué
Barzaz Breiz
Kinniget d' am c'heneil ledanveled
Eostig Sarzhaw.

War an hent, kluchet en ur c'horn,
An Ankou, an Traezher (1) 'n e zorn,
A ziskont an dremenidi
Hag a choaj hini pe hini.
Ha dao ! Gant un taol falc'h a dreuzh
Emañ Fanch pe Fant ouzh ar c'hleuzh.
Hep plêal outo, tud an hent
A gerzh araok vel diagent.

Ur wech bennak, an Ankou Dall
A gemer unan lec'h unan all ;
Pe 'vit ur fars, rak farser eo,
Ne ra nemet aon d' ar re-veo.
War bouez ur vlevenn, hen-ha-hen
A vank ar falc'h war e groc'henn.
Lod all gantañ vez espernet
Vel pa vizent a zir sternet...

Hed an Istor eo bet ur marzh
Gwelout alies meur a Varzh
Oc'h ober faë war an Ankou
Hag o c'hounid eus e vankoù.
Barzhed kozh o deus bet ar chañs
Da vont pell 'n ur ober chevañs,
Hag hep kerse d' en em ziwall
Da redek betek ar penn all.

Salud dit, Ankou louedet,
Ac'h eus dek gwech ma gwaredet
E-kreiz Brezel ha Reveulzi,
War vor, war zouar, hag em zi.
Roet 'c'h eus din meur a dermen
E trok eus pluenn pe bluenn ;
En ur c'hoarzhin etre da zent
Ne rez netra nemet dre fent.

War nep a daol plê, te a sko.
Eus an difouter, te zistro.
Ar re speredet a blij dit.
Ar re ziod a leuskes kuit.
Ar goantiri ac'h eus falc'het.
Al loustoni ac'h eus dalc'het.
Ne heuilhez mann nemet da vod :
Dall ha Mut out ; Bouzhar... ha Sod !

TALDIR. (Ebrel 1953)

(Savet goude ur gwall stokad hag a dlee bout marvel.)
(1) Sablier.

STUDIADENN PER DENEZ DIWAR-BENN AR GOUEZELEG. — Ul levrig liesskrivet a zo bet embannet evit mont gant ar studiadenn-se. El levrig e vezo kavet kartennoù, taolennoù, roll al levrioù studiet ha roll an anvioù-lec'h. An dud o deus c'hoant studiañ ar skrid gant aked ne c'hellont ket tremen hep al levrig-se. Goulenn anezhañ gant P. ar Bihan. Ar priz a zo 150 lur.

ANDREV GEFFROY. — Un nebeut kazetennoù gallek o deus komzet nevez zo eus Andrev Geffroy. Da gentañ « Radar » en he niverenn eus ar 14 a Vezheven, en ur pennad hir ha hegarat war deir kolonenn, gant ur skeudenn ; goude-se d' ar 25 a Vezheven « Le Figaro » (pennad sinet gant Rémy Roure) ha « Les Nouvelles de Bretagne et du Maine » ; ha d' ar 26 « Les Nouvelles » adarre ha « L'Aurore ». Salv ma vo anavezet en diwezh ar verzherinti a zo gouzañvet gant Jef ha dieubet ar brogarour kalonek. D' an 30 e komz « Ouest-France », zoken, eus « affaire Geffroy » evel eus ur « cas particulièrement dramatique ».

OBERENNOU MALMANCHE. — Da glokaat an notennoù embannet gant an Ao. L. Lok war Bleun-Brug diwezhañ, setu amañ roll ar barzhonegoù roet gant T. M. da embann d' ar gelaouenn « L'Hermine », renet gant Tiercelin :

Sant Iann Balanant, Here 1898.
Gwers Nedelec, Kerzu 1898.
Marvail an Ene Naounek, Here, Du, Kerzu 1900.
Lenn ar Rest, Gouhere 1901.
Kanaouenn ar C'hornandoned, C'hwevrer 1903.

Unan eus ar barzhonegoù a zo sinet Tanneguy M. hag un all Tangi M.

SKRIDOU TANGI MALMANCHE. — E soñj e oamp embann en niverenn-mañ un nebeut pezhioù-c'hoari gant Tangi Malmanche. Daleet eo bet an niverenn en gortoz kaout an aotre a oa bet goulennet. An Itron Malmanche he deus respontet e oa an Ao. Toulemont a rae war-dro ar skridoù brezhonek. Respont an Ao. Toulemont a zo bet : ne vo mui embannet netra. Da lavarout eo e nac'he reiñ deomp an aotre da embann skridoù Malmanche.

Ur pennadig amzer zo dija, pa oa Tangi Malmanche o prientiñ skridoù all evit Al Liamm da heul embannidigezh AN ANTEKRIST, e oa aet un nebeut difennourien kalonek ar brezhoneg d' e welout da zistreiñ anezhañ diouzh e venoz kenlabourat ganeomp.

Setu ur skouer, e-touez meur a hini all, eus ar brezel didrouz, didruez ha ganas a vez graet a-enep d'al LIAMM.

Daoust da se avat e vevo ar brezhoneg !

SKEUDENN MALMANCHE. — Skeudenn Tangi Malmanche a zo bet prestet deomp gant ar gelaouenn « Ar Soner ».

EVIT HO PUGALE

EVIT HO MIGNONED...

prenit

ALI BABA
HAG
AN DAOU-UGENT LAER

brezhoneg : Jakez KONAN

Skouerenn distag gant teir skeudenn
diwar zorn An Timeur

war baper boutin : *100 lur*

war baper kaer : *150 lur*

DEIZIADUR 1953

Skeudenn gant An Timeur

20 lur ar pezh

Goulenn digant :

P. BODENAN, 42, rue La Tour-d'Auvergne,
ERGUE-ARMEL, Quimper. - C.C.P. 212-23 Rennes

30 % distaol pa brener 10 skouerenn

Ti-Moulerezh «AR SKREV» - Bali Bariz AR BAOL
Diskleriet hervez lezenn : 2e trimiziad 1953 - Niverenn er voulerez : 9920
Ar merour : P. AR BIHAN

AL LIAMM - TIR NA N-OG

Kelc'hgelaouenn daouviziek

Komanant - bloaz :

war baper boutin, 1000 lur

war baper kaer, 1500 lur

Komanant-skoazell: 2000 lur

Rener : **Ronan HUON**

23, rue de la République

BREST

Merour : **P. LE BIHAN**

13, Route de Vaugirard

MEUDON (S.-&-O.)

C. C. 5349-06 Paris

E Breizh-Veur kas an arc'hant da :

Miss Lili THOMAS

Ty'r Ysgol

Castellnewydd-Emlyn. Carms

"IMPRIMERIE LA MOUETTE"

LA BAULE